

MEDENİ USÛL HUKUKUNDA ÇİFTE ETKİLİ VAKIALAR

The Concept of Doubly Relevant Facts in Civil Procedure

Cansu ATICI KABALAK*

Özet

Çifte etkili vakıalar, bir davada hem uyuşmazlığın esasına hem de yargılamanın devamına ve esasın incelenmesine engel teşkil eden usûlî müesseselere (dava şartları ve ilk itirazlar) etki eden çift yönlü vakıalardır. Yargılamanın başında mahkemenin dava şartları ve ilk itirazlara ilişkin bir değerlendirme yaparken çifte etkili vakıaları değerlendirmesi dolaylı yoldan uyuşmazlığın esasına da girilmesini gerektirmektedir. Ayrıca yargılamanın son aşamasında çifte etkili bir vakıanın eksikliği, her ne kadar esasa ilişkin bir değerlendirme yapılmış olsa da dava şartı eksikliği sebebiyle davanın usûlden reddedilmesi sonucunu doğurmaktadır. Medeni usûl hukukunda çifte etkili vakıa teorisi, çifte etkili vakıaların yargılamada ortaya çıkarılabileceği sorunları ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Bu çalışmada çifte etkili vakıa teorisi çerçevesinde çifte etkili vakıa olgusu kavramsal olarak değerlendirilecek, ayrıca bu teorinin Türk hukukunda uygulanabilirliği tartışılacaktır. Çifte etkili vakıaların bulunması durumunda yargılamanın başında bu durumun tespitinin sadece davacının iddiaları üzerinden olgusal bir değerlendirme ile mi yapılması gerektiği yoksa tüm iddia ve delillerin değerlendirilmesi sonucunda mı yapılması gerektiği hususu üzerinde durulacaktır. Bununla birlikte çifte etkili bir vakıanın eksikliği durumunda uyuşmazlığın esasa ilişkin bir kararla mı yoksa usûle ilişkin bir kararla mı sonuçlandırılabilceği hususu değerlendirilecektir. Son olarak çifte etkili vakıa teorisinin uygulanabilirliği bazı usûlî müesseseler üzerinden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çifte etkililik, vakıa, yargılama, ön inceleme, görev, dava şartı

Abstract

Doubly relevant facts are facts that affect both the substance and the procedure of a dispute. When assessing the case conditions and the first objections at the outset of the proceedings, the court's evaluation of doubly relevant facts implicitly requires an examination of the substance of the dispute as well. Alternatively, at the final stage of the proceedings, the lack of a doubly relevant fact may lead to the dismissal of the case due to an insufficiency in procedural requirements. In civil procedural law, the theory of doubly relevant facts aims to address and eliminate the potential issues that such facts could create in the course of litigation. This study will examine, within the framework of the theory of doubly relevant facts, whether the identification of such facts at the beginning of the proceedings should be based solely on a factual assessment derived from the claimant's allegations, or if it should encompass the evaluation of all claims and evidence. Additionally, the study will assess whether the absence of a doubly relevant fact results in a

➤ Bu makale Etik Kurul iznine tabi değildir/This article is not subject to Ethics Committee permission.

➤ Makale Geliş Tarihi/Article Received Date: 23.04.2025

➤ Yayın Kurulu Kabul Tarihi/Editorial Board Acceptance Date: 22.07.2025

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Özel Hukuk Bölümü/Medeni Usûl ve İcra İflas Hukuku Anabilim Dalı, İzmir-Türkiye, E-posta: cansu.atici@ikc.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5503-9234>

decision concerning the substance of the dispute or one related to procedural matters. Finally, the applicability of the theory of doubly relevant facts will be evaluated through certain procedural institutions.

Keywords: Doubly relevant, facts, trial, preliminary review, jurisdiction, condition of the lawsuit

GİRİŞ

Yargılamada, bazı vakıalar hem uyuşmazlığın usûlî bir karar ile sona erdirilmesi hem de uyuşmazlığın esasına ilişkin çözüm bakımından belirleyici nitelik taşımaktadır. Bu tür vakıalar, öğretide “*çifte etkili vakıa*” olarak adlandırılmaktadır. Çifte etkili vakıa teorisi, ise bu vakıaların yargılamadaki işlevini konu edinmektedir.

Türk hukukunda hukuk yargılamasında dava şartları ve ilk itirazlar yargılamanın henüz başında, ön inceleme aşamasında ele alınması gereken usûl hukukuna ilişkin müesseselerdir. Ancak çifte etkili vakıaların, taşıdıkları çift yönlü nitelik gereği, yargılamanın henüz başında, yalnızca usûle ilişkin bir değerlendirme ile ele alınmaları her zaman mümkün değildir. Bu durum, davanın daha ilk aşamalarında usûle ilişkin bir karar verilirken, esasa ilişkin hususların da dolaylı biçimde değerlendirilmesine yol açmaktadır. Öğretide yargılamada bu durum sebebiyle ortaya çıkabilecek birtakım sorunlar çifte etkili vakıa teorisi ile çözümlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, çifte etkili vakıa teorisinin tarihsel gelişimi ile kavramsal ve terminolojik çerçevesi ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda, vakıa kavramı ile çifte etkililik arasındaki ilişki değerlendirilecek; teorisinin geniş ve dar anlamdaki yansımaları arasındaki ayrım açıklığa kavuşturulacaktır.

İkinci bölümde teori, ayrıntılı biçimde ele alınacak ve yargılama sürecindeki uygulanışı değerlendirilecektir. Özellikle, çifte etkili vakıaların tespiti bakımından yalnızca davacının ileri sürdüğü iddiaların dikkate alınarak olgusal değerlendirme ile yetinilip yetinilemeyeceği ya da tüm tarafların iddia ve delillerinin kapsamlı biçimde incelenmesinin zorunlu olup olmadığı tartışılacaktır.

Üçüncü bölümde, teorisinin uygulanabilirliğini sınırlayan ya da dışlayan istisnai durumlar ele alınacaktır. Bu çerçevede, özellikle hakkın kötüye kullanılması yasağı, yargı yetkisine ilişkin kurallar ve tahkim yargılaması gibi kavramlar ışığında teoriye getirilen sınırlamalar değerlendirilecektir. Son bölümde ise, çifte etkili vakıa teorisinin bazı usûlî müesseselere uygulanabilirliği değerlendirilecektir.

I. GENEL OLARAK ÇİFTE ETKİLİ VAKIA

A. ÇİFTE ETKİLİ VAKIA TEORİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Hukuki koruma talep eden taraflar, usûlüne uygun bir yargılama sürecinin yürütülebilmesi için kanun koyucu tarafından konulmuş kurallara uymak zorundadır. Adil bir yargılamanın yürütülebilmesi için getirilmiş bu kurallar, Alman medeni

usûl hukuku öğretisinde ilk defa Bülow tarafından ikiye ayrılarak değerlendirilmiştir¹. Bülow, bir davada karar verebilmek için uyumsuzluğun esasına ilişkin hususlar ile yargılamanın usûlüne uygun bir şekilde yürütülebilmesi için bulunması ya da bulunmaması gereken hususlar arasında bir ayrıma gitmiştir. Bülow bu ayrımı, Roma medeni usûl hukuku sistemini göz önünde bulundurarak yapmıştır.

Roma hukukunda medeni yargılama, iki aşamadan oluşmaktadır². İlk aşama, yargılamaya hazırlık (*in iure*) aşamasıydı³. Magistra önünde gerçekleşir ve *in iure* (*magistra önünde*) ismini alırdı. Bu aşamada magistra (*praetorlüğün ihdasından sonra praetor*), davanın esası hakkında bir karar vermekten kaçınılmaktaydı. Burada genellikle yargı yetkisi, taraf ehliyeti, dava ehliyeti gibi yargılama şartları ile uygulanacak hukuk kuralları tespit edilmekteydi⁴. Diğer aşama ise esasa ilişkin yargılamanın (*apud iudicem*) gerçekleştiği aşamaydı⁵. Bu aşamada tarafların dinlenilmesi ve delillerin değerlendirilmesinden sonra esasa ilişkin karar verilir⁶. Bülow da bu ayırmadan hareketle talebin usûlî bakımdan geçerliliği (*Zulässigkeit*) ile talebin maddî hukuk açısından haklılığı (*Begründetheit*) arasında bir ayrım yapmıştır⁷. Bu ayrıma göre mahkeme, yargılama başladığında esasa ilişkin bir karar vermeden önce usûle ilişkin bazı şartların sağlanıp sağlanmadığını değerlendirmek zorundadır⁸. Başka bir deyişle mahkeme sadece esasa ilişkin hususları değerlendirmemeli bunlara ek olarak bir yargılamanın yürütülebilmesi için bulun-

¹ Oscar Bülow, *Die Lehre den Prozesseinreden und die Prozessvoraussetzungen* (Verlag von Emil Roth 1868) 29.

² Peter Apathy, Georg Klingenberg ve Martin Pennitz, *Einführung in das Römische Recht*, (5. verbesserte und ergaenzte Auflage, Vandenhoeck & Ruprecht 2012), 274; Ulrike Babusiaux, Christian Baldus, Wolfgang Ernst, Franz-Stefan Meissel, Johannes Platschek ve Thomas Rüdner, *Handbuch des Römischen Privatrechts Band I-III*, (1. Auflage, Mohr Siebeck, 2023) 325-326; Ziya Umur, *Roma Hukuku Ders Notları* (3. Baskı, Beta, 1999), 223; Özcan Karadeniz Çelebican, *Roma Hukuku Tarihi Giriş-Kaynaklar-Genel Kavramlar-Kişiler Hukuku-Hakların Korunması* (16. Baskı, Turhan Kitapevi 2013) 282; Bülent Tahiroğlu ve Belgin Erdoğan, *Roma Hukuku Dersleri* (7. Baskı, D&R Yayınları 2011) 241; Meral Sungurtekin Özkan ve Gökçe Türkoğlu, *Roma Hukukundan Günümüze Medeni Yargılamanın Esasları*, (Seçkin, 2008) 12.

³ Apathy, Klingenberg ve Pennitz (n 2) 274; Babusiaux, Baldus, Ernst, Meissel, Platschek ve Rüdner (n 2) 325-326; Umur (n 2) 223; Karadeniz Çelebican (n 2) 282; Tahiroğlu/Erdoğan (n 2) 241; Sungurtekin Özkan ve Türkoğlu (n 2) 13.

⁴ Apathy, Klingenberg ve Pennitz (n 2) 274; Umur (n 2) 223; Tahiroğlu/Erdoğan (n 2) 241.

⁵ Apathy, Klingenberg ve Pennitz (n 2) 274; Babusiaux, Baldus, Ernst, Meissel, Platschek ve Rüdner (n 2) 328; Umur (n 2) 224; Karadeniz Çelebican (n 2) 286-287; Tahiroğlu ve Erdoğan (n 2) 241; Sungurtekin Özkan ve Türkoğlu (n 2) 13.

⁶ Apathy, Klingenberg ve Pennitz (n 2) 274; Babusiaux, Baldus, Ernst, Meissel, Platschek ve Rüdner (n 2) 328; Umur (n 2) 224; Karadeniz Çelebican (n 2) 287; Tahiroğlu ve Erdoğan (n 2) 241; Sungurtekin Özkan ve Türkoğlu (n 2) 13.

⁷ Bülow (n 1) 29; Hand Berg, 'Zulässigkeitsvoraussetzungen im Zivilprozess' (1969) *Juristische Schulung*, Heft 3, 124.

⁸ Walther J Habscheid, *Schweizerisches Zivilprozess- und Gerichtsorganisationsrecht* (2. Baskı, Basel/Frankfurt am Main 1990) N 361; Urs Henryk Hoffmann-Nowotny, *Doppelrelevante Tatsachen im Zivilprozess und Schiedsverfahren* (Zürich/St. Gallen 2010) N 1.

ması ya da bulunmaması gereken şartların da olup olmadığını araştırmalıdır. Bu şartlar, medeni usûl hukukunda dava şartları ya da yargılama şartları olarak ifade edilmektedir⁹. Türk hukuku öğretisinde de dava şartları, davanın esası hakkında inceleme yapılabilmesi, yargılamanın mümkün olması ve karar verilebilmesi için varlığı veya yokluğu gerekli olan şartlar olarak tanımlanmaktadır¹⁰. Dava şartlarına ilişkin denetim yargılamanın en başında yapılmalıdır. Çünkü bir dava şartının eksikliği durumunda, uyuşmazlık daha fazla tartışılmaz. Bu şekilde uyuşmazlığın çabuk ve hızlı bir şekilde ele alınması hedeflenmektedir¹¹.

Bununla birlikte bir uyuşmazlığın esası hakkında karar verebilmek için değerlendirilmesi gereken bazı vakıalar, aynı zamanda dava şartları bakımından da önem arz edebilir. Alman hukukunda Mezger, hem uyuşmazlığın esası ile ilgili olan hem de davanın kabule şayanlık şartları ile ilgili olan vakıaları, çifte etkili vakıalar (*doppelrelavante Tatsachen*) olarak ifade etmektedir¹². Bu teori, kökenini Alman İmparatorluk Mahkemesi'nin 1892 tarihli kararına dayandırmaktadır. Kararda görev üzerinden genel bir değerlendirme yapılmış; görevli mahkemeyi belirleyen vakıaların talebi bireyselleştirdiği ifade edilmiştir. Kararda açık olarak çifte etkili vakıa terimi kullanılsa da bu karara göre görevin belirlenmesinde esas alınması gereken vakıaların uyuşmazlığın esası ile de ilgili olması durumunda davanın başında göreve ilişkin ayrıca bir ispat faaliyetine girilmesine gerek

⁹ Bülow (n 1) 6-7.

¹⁰ Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Yargılama Usûlleri* (7. baskı, Güzel Sanatlar Matbaası 1960) 202–203; Saim Üstündağ, *Medenî Yargılama Hukuku* (Cilt I-II, 7. baskı, Filiz Kitapevi 2000) 281; Ergun Önen, *Medenî Yargılama Hukuku* (AÜHF Yayını No: 442, Sevinç Matbaası 1979) 148; Necip Bilge ve Ergun Önen, *Medenî Yargılama Hukuku Dersleri* (3. baskı, Sevinç Matbaası 1978) 402–403; Baki Kuru, *Hukuk Muhakemeleri Usûlü* (Cilt II, 6. baskı, Demir Yayıncılık 2001) 1343; Baki Kuru, “Dava Şartları” in *Ord. Prof. Sabri Şakir Ansay'ın Hatırasına Armağan* (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1964) 111; Yavuz Alangoya, Kamil Yıldırım ve Nevhis Deren Yıldırım, *Medenî Usûl Hukuku Esasları* (8. baskı, Beta 2011) 190; Timuçin Muşul, *Medenî Usûl Hukuku* (3. baskı, Adalet Yayınevi 2012) 100; İlhan E Postacıoğlu ve Sümer Altay, *Medenî Usûl Hukuku Dersleri* (8. baskı, Vedat Kitapçılık 2020) 201; Baki Kuru ve Burak Aydın, *İstinâf Sistemine Göre Yazılmış Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı* (7. baskı, Yetkin Yayınları 2022) 130; Ejder Yılmaz, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi* (Cilt II, 4. baskı, Yetkin Yayınları 2021) 2562; Ejder Yılmaz, Ramazan Arslan, Sema Taşpınar Ayvaz ve Emel Hanağası, *Medenî Usûl Hukuku* (7. baskı, Yetkin Yayınları 2021) 315; Hakan Pekcanitez, *Medenî Usûl Hukuku* (Cilt II, On İki Levha 2017) 927; Hakan Pekcanitez, Oğuz Atalay ve Muhammet Özekes, *Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı* (11. baskı, On İki Levha 2023) 211–212; Süha Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku* (Cilt I, Yetkin Yayınları 2021) 679; Murat Atalı, İbrahim Ermenek ve Ersin Erdoğan, *Medenî Usûl Hukuku* (5. baskı, Yetkin 2023) 316; Ali Cem Budak ve Varol Karaaslan, *Medenî Usûl Hukuku* (10. baskı, Filiz Kitabevi 2022) 169; Abdürrahim Karşlı, *Medenî Muhakeme Hukuku* (5. baskı, Filiz Kitabevi 2020) 395; Şanal Görgün, Levent Börü ve Mehmet Kodakoğlu, *Medenî Usûl Hukuku* (11. baskı, Yetkin Yayınları 2022) 204; Cansu Atıcı, *Medenî Usul Hukukunda Dava Ehliyeti* (Seçkin Yayıncılık 2021) 335 vd; Servet Kantarcıoğlu, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 115. Maddesi Çerçevesinde Medenî Usûl Hukukunda Dava Şartlarının İncelenmesi* (On İki Levha 2024) 11 vd.

¹¹ Kuru, Dava Şartları (n 10) 112.

¹² Edmund Mezger, *Prozessual-materielle Doppelrelevanz einer Tatsache im zivilprozessualischen Erkenntnisverfahren* (Diss. Tübingen 1908) 55; Hoffmann-Nowotny (n 8) N 9.

yoktur; davacının bu vakıa hakkındaki iddiaları yeterli kabul edilmelidir. Görevli mahkemenin belirlenmesine ilişkin vakıaların uyuşmazlığın esasından bağımsız olduğu durumlarda ise bu vakıaların ayrıca ispatlanması gerekir¹³.

İsviçre hukukunda da bu kavram, tartışma konusu yapılmış ve bu kavramın öğretide kendisine yer bulmasından sonra İsviçre Federal Mahkemesi kararlarında da bu kavrama yer verilmeye başlanmıştır¹⁴.

B. TERMINOLOJİ

Alman medeni usûl hukukunda “*çifte etkili vakıa*» terimi uzun bir süredir kullanılmaktadır¹⁵. Mezger, bir vakıanın hem kabule şayanlık şartlarına hem de uyuşmazlığın esasına etkili olmasından bahsetmiş ve bu durumu kısaca “*çifte etkili vakıalar*” olarak ifade etmiştir¹⁶. Alman hukukunda ise Federal Yüksek Mahkeme, 1990’lara kadar bu terime doğrudan atıfta bulunmamıştır¹⁷. Ancak yakın bir dönemde Schumann¹⁸, bu kavramı dogmatik bir temele oturtma çabası göstermiştir. Schumann’ın bu yaklaşımından sonra, terim İsviçre Federal Yüksek Mahkemesi’nin içtihatlarına da girmiştir¹⁹. O günden itibaren, bu terim, özellikle geniş anlamda görevin ele alınması bakımından etkili olmuştur. Fransız hukukunda bu kavram kendisini “*faits à/de double pertinence*”²⁰ şeklinde göstermektedir. İtalyan hukukunda ise, söz konusu kavram “*doppia rilevanza*”²¹ olarak ifade edilmektedir. İngiliz hukukunda ise “*doubly relevant facts*”²² ifadesi kullanılmaktadır.

Alman medeni usûl hukukunda çifte etkili vakıalar, sadece geniş anlamda görevin belirlenmesinde değil, taraf ehliyeti ve dava ehliyeti gibi dava şartlarının

¹³ RGZ 43, 29 (Reichsgericht, 1892), 371-373, Jil Windau, *Doppelrelevante Tatsachen im Europäischen Zuständigkeitsrecht* (1. Baskı, Nomos 2021) 58; Hoffmann-Nowonty (n 8) N 183.

¹⁴ İsviçre hukukunda çifte etkili vakıa teorisinin kökenin Alman hukukuna dayandığı ve İsviçre hukukuna Alman hukukundan geçtiği kabul edilmektedir. Bu kavrama ilk olarak yargı kararlarından İsviçre Federal Mahkemesi’nin BGE 122 III 249 (1996) kararında bahsedilmeye başlanmış ve sonrasında farklı kararlarda da üzerinde durulmuştur. Hoffmann-Nowonty (n 8) N 9. Baumgartner ise 2022 yılında yayınladığı bir makalede son 20 yılda İsviçre Federal Mahkemesi’nin bu konuya ilişkin olarak yılda ortalama 2 karar verdiğini ifade etmiştir. Samuel Baumgartner, ‘Doppelrelevante Tatsachen’ (2022) *Zeitschrift für juristische Weiterbildung und Praxis* 2.

¹⁵ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Windau (n 13) 58-60.

¹⁶ Mezger (n 12) 3.

¹⁷ Hoffmann-Nowonty (n 8) N 183.

¹⁸ Ekkehard Schumann, ‘Examensprobleme der örtlichen Zuständigkeit im Zivilprozess (Folgen der örtlichen Unzuständigkeit, Gerichtsstandsfragen im Mahnverfahren, doppelrelevante Tatsachen)’ (1985) 25 *JuS* 206 vd.; Hoffmann-Nowonty (n 8) N 9.

¹⁹ BGE 122 III 249 (1996), www.swisslex.com, 10.03.2025.

²⁰ Hoffmann-Nowonty (n 8) N 9.

²¹ Bruno Cocchi ve Francesco Trezzini, *Codice di procedura civile ticinese massimato e commentato: Appendice 2000/2004*, (2. Aufl. Verlag Lugano 2000) N 24; Hoffmann-Nowonty (n 8) N 9.

²² Yazar bu kavramı özellikle tahkim bakımından ele almıştır. Juan Carlos Landrove, *Assignment and Arbitration: A Comparative Study* (Schultess 2009) 89; Hoffmann-Nowonty (n 8) N 9.

tespitinde de önem arz etmektedir. Bu sebeple bazı yazarlar, çifte etkili vakıalar yerine “*rastlantı-denk gelme-tesadüf*” (*coincidence*)²³ veya “*nitelikli usûli şartlar*” (*qualifizierte Prozessvoraussetzungen*)²⁴ terimlerin kullanmasını önermektedir.

Türk hukukunda bu konunun özellikle görev, taraf ehliyeti ve dava ehliyeti bakımından ele alındığı görülmektedir. Öğretide çoğunlukla bu kavram için “*çift/çifte etkili vakıa*” teriminin kullanıldığı görülmektedir²⁵. Biz de bu sebeple çalışmamızda çifte etkili vakıa kavramını kullanmayı tercih ediyoruz. Bununla birlikte öğretide Erişir, bu konuyu taraf ehliyeti bakımından ele alırken “*çift yönlü vakıa*”²⁶; Aslan ise bu kavramı görev bakımından detaylı bir şekilde ele aldığı anda kavramın Türkçe karşılığı olarak “*çifte önemli vakıa*” ifadesini kullanmayı tercih etmiştir²⁷. Bu kavramın açıkça kullanıldığını tespit edebildiğimiz tek yargı kararı olan Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun 2020 tarihli kararında karşı oy yazısında “*çift etkili vakıa*” ifadesi kullanılmaktadır²⁸.

C. ÇİFTE ETKİLİ VAKIA KAVRAMI

1. Vakıa

Vakıa (*Tatsache*), sözlük anlamı ile meydana gelen her şeydir²⁹. Türkçe karşılığı olarak olgu kavramı kullanılmaktadır. Olgu, Türk Dil Kurumu’na sözlükte birtakım olayların dayandığı sebep veya bu sebeplerin yol açtığı sonuç olarak

²³ Thomas Kluth, ‘Die “sic-non”-Rechtsprechung des BAG-Der Anfang vom Ende der Beweiserheblichkeitstheorie’ (1999) 52 *Neue Juristische Wochenschrift* 342; Christian Balzer, ‘Die Darlegung der Prozessführungsbefugnis und anderer anspruchsbbezogener Sachurteils Voraussetzungen im Zivilprozeß’ (1992) 45 *Neue Juristische Wochenschrift* II 2723; Hoffmann-Nowonty, (n 8) N 15.

²⁴ Konrad Ost, *Doppelrelevante Tatsachen im internationalen Zivilverfahrensrecht, zur Prüfung der internationalen Zuständigkeit bei den Gerichtsständen des Erfüllungsortes und der unerlaubten Handlung* (Frankfurt am Main/Wien 2002) 2.

²⁵ Taner Emre Yardımcı, *Hukuk Yargılamasında Somutlaştırma Yükü* (On İki Levha Yayıncılık 2017) 70; Serdar Kale, *Medeni Yargılamada Taraf Ehliyeti* (On İki Levha 2010) 49; Emel Şeyda Elgün Toğrul, *Medeni Usûl Hukukunda Dava Ehliyeti* (Yetkin Yayınları 2021) 137; Atıcı, (n10) 346; Büşra Kazmaz Tepe, *Medeni Usûl Hukukunda Beden Bütünlüğünün İhlalinden Doğan Tazminat Davaları* (Adalet Yayınevi 2022) 106; Kantarcıoğlu, (n 10) 86; Alper Tunga Küçük, *Vakıaların Toplanması Açısından Teksif İlkesi* (On İki Levha Yayıncılık 2021) 100; Barış Demirsatan, ‘Hukuka Aykırı Tasfiyenin Tüzel Kişiliğe Etkisi’ (2016) 74(2) *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 687.

²⁶ Evrim Erişir, *Medeni Usul Hukukunda Taraf Ehliyeti* (Turhan 2007) 277. Aynı yönde Vildan Peksöz, *Medeni Usul Hukuku Açısından Adi Ortaklık İlişkileri* (1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık 2020) 199.

²⁷ Ali Çetin Aslan, *Medeni Usûl Hukukunda Görev* (On İki Levha Yayıncılık 2022) 422.

²⁸ T.C. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E. 2016/9-1214, K. 2020/741, 7.01.2020, www.kazanci.com, 1.04.2025.

²⁹ Burhan Gürdoğan, ‘Temyiz Mahkemesinin Kontrolü Bakımından: Vakıa ve Hukuk’ (1956) 11(3) *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 260; A. Selman Arısoy, ‘Medeni Yargılama Hukukunda Hâkimin Türk Hukukunu Resen Uygulamasının Temeli: Vakıalar, Vakıaların Önemi, Vakıaların Çeşitli Yönlerden Sınıflandırılması ve Vakıaların Tespiti’ (2019) 77(1) *İstanbul Hukuk Mecmuası* 5; Windau (n 13) 38.

tanımlanmıştır³⁰. Davada, bir uyuşmazlığın çözümünde önemli vakıalar ise, “*hâkimin karar verme sürecinin temel bileşenlerini oluşturan, dış dünyaya ya da bireyin içsel dünyasına ait, geçmişte ya da şu anda var olan, olumlu ya da olumsuz, yargılama dışında ya da yargılamadan kaynaklanan, zaman ve mekânla sınırlı durum ve koşullardır*” şeklinde ifade edilmektedir³¹. Vakıalar davanın temelidir. Çünkü vakıalar davanın sınırını çizerek davanın sebebini oluşturur³².

2. Çifte Etkililik

a. Genel Olarak

Bir vakıanın çifte etkili olarak değerlendirilebilmesi için bu vakıaların hem uyuşmazlığın esasına hem de yargılamanın devamına ve esasın incelenmesine engel teşkil eden usûli müesseselere (dava şartları ve ilk itirazlar) etkisinin bulunması gerekmektedir. Çifte etkili vakıaların tespiti somut olaya özgü bir değerlendirme gerektirdiğinden bu konu ile ilgili genel geçer kuralların konulması çok mümkün olmayabilir. Örneğin sözleşmeye dayalı uyuşmazlıklarda bazı durumlarda ifa yeri, çifte etki gösterebilecekken bazı durumlarda ise sadece uyuşmazlığın esasını etkileyecektir³³.

Öğretide Schumann, bir vakıanın çifte etkili olmasının istisnai bir durum olduğunu ifade etmektedir³⁴. Bu görüş İsviçre öğretisinde ve İsviçre Federal Mahkemesi’nin kararlarında yer bulmuştur³⁵. Ancak mahkemenin son vermiş olduğu kararlarda artık bu istisnai nitelikten bahsedilmediği görülmektedir³⁶. Bununla birlikte öğretide Hoffmann-Nowonty bu durumun istisnai nitelik taşıyıp taşıyamamasının hukuki uyuşmazlıkların çözümünde öneme sahip olmadığını ifade etmektedir. Yazara göre bir hukuki durumun ortaya çıkış sıklığı, bu sorunun nasıl çözüleceği noktasında yol gösterici değildir³⁷. Biz de genel olarak bu değerlendirmeye katılmakla birlikte çifte etkili vakıaların özellikle belirli dava şartları bakımından Schumann’ın belirtmiş olduğu kadar istisnai nitelikte olmadığı görüşündeyiz.

³⁰ Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>, 10.03. 2025.

³¹ Arisoy (n 29) 6.

³² Baki Kuru, *Hukuk Muhakemeleri Hukuku C: II* (6. Baskı, 2001) 1587. Davanın sebebini belirleyen teorilerin detaylı bir şekilde incelenmesi için bkz Arisoy, (n 29) 6.

³³ André Bloch, *Die Prüfung der örtlichen Zuständigkeit von Amtes wegen und die Folgen bei örtlicher Unzuständigkeit gemäss Art. 34 GestG*, (Zürcher Studien zum Verfahrensrecht, 2003) 82; Hoffmann-Nowonty, (n 8) N 186; Roger Hischier, ‘Doppelrelevante Tatsachen im Arbeitsprozess’ in Wolfgang Portmann, Gabriel Aubert, Roland A Müller and Roger Rudolph (eds), *Festschrift für Adrian von Kaenel* (Schulthess Juristische Medien AG 2022) 238; Windau (n 13) 38.

³⁴ Ekkehard Schumann, ‘Internationale Zuständigkeit: Besonderheiten, Wahlfeststellung, doppelrelevante Tatsachen’ in Walther J Habscheid and Karl Heinz Schwab (eds), *Beiträge zum internationalen Verfahrensrecht und zur Schiedsgerichtsbarkeit: Festschrift für Heinrich Nagel zum 75. Geburtstag* (Münster 1987) 417; Hoffmann-Nowonty (n 8) N 17.

³⁵ BGE 122 III 249 (1996); BGE 124 III 188 (1998) www.swisslex.com, 31.03.2025.

³⁶ Hoffmann-Nowonty (n 8) N 17.

³⁷ Hoffmann-Nowonty (n 8) N 17.

b. Geniş Anlamda Çifte Etkililik

Mezger'e göre bir vakıa hem usûl hukuku bakımından hem de maddi hukuk açısından herhangi bir şekilde önem taşıyorsa, çifte etkili olarak nitelendirilir³⁸. Öğretide Schumann ise çifte etkililiği dava şartları ile ilişkilendirmiştir. Yazara göre uyuşmazlıkta ele alınan bir vakıa hem maddi hukuk bakımından hem de davanın kabule şayanlığı (*Zulassigkeit*) ile ilgiliyse çifte etkili olarak kabul edilebilir³⁹. Vakıanın çifte ilgili olduğunun kabul edilebilmesi için bir şekilde bağlantının bulunması yeterlidir. Başka bir deyişle çifte etkili vakıa davanın esas bakımından kabul edilebilmesi için bir olmazsa olmaz şart olmasa dahi geniş anlamda çifte etkili vakıa anlayışına göre yine de çifte etkili olarak kabul edilecektir. Davanın esası ile kabule şayanlık şartları arasında bir şekilde temas noktası olması yeterlidir. Örneğin talep temellerinin yarışması olarak adlandırılan bir talebin haklı kılınması için birden fazla hukuki sebebin ileri sürülmesi halinde kanaatimizce hukuki sebeplerden sadece bir tanesi ile ilgili olan çifte etkili vakıa bu çerçevede değerlendirilmelidir. Sözleşmenin ihlali sebepli bir davada bir vakıa hem görevi ya da yetkiyi hem de uyuşmazlığın esasını etkiliyorsa ancak davanın aynı zamanda başka bir hukuki sebep ile de kabul edilebilmesi mümkünse bizce burada geniş anlamda çifte etkililik söz konusu olacaktır. İsviçre medeni usûl hukuku öğretisi Schumann'ın bu değerlendirmesinden etkilenmiş ve genellikle bir vakıanın çifte etkili olup olmadığı bu kapsam çerçevesinde ele alınmıştır⁴⁰. Biz de bu çalışmada çifte etkililiği irdelerken geniş anlamda çifte etkililiği esas alacağız.

c. Dar Anlamda Çifte Etkililik

Öğretide Schumann dar anlamda çifte etkililik kavramının genel çerçevesini çizmiş ve bu teorinin dar anlamda çifte etkililik kavramından hareket ederek uygulanması gerektiğini ileri sürmüştür. Yazara göre bir vakıanın dar anlamda çifte etkili vakıa olabilmesi için doğrudan davayı daha katı bir şekilde etkilemesi gerekmektedir. Başka bir deyişle bu vakıanın bulunmaması durumunda dava ne görülebilir ne de talep hukuken haklı bulunabilir. Bir vakıanın çifte etkili olabilmesi için hem davanın kabul edilebilirliği hem de esasın lehine sonuçlanması için mutlak gerekli koşul (*conditio sine qua non*) olmasıdır. Yani, olgu olmadan dava hem reddedilir hem de esas hakkında olumlu karar verilemez. Eğer dava, bu vakıa olmaksızın da haklı bulunabiliyorsa, o vakıa artık çifte etkili vakıa olarak değerlendirilemez⁴¹. Kanaatimizce taraf ehliyeti olmayan bir derneğin tüzel kişiliğinin tespitine ilişkin açılmış bir davada ehliyet konusu dar anlamda çifte etkililiğe bir örnek olarak gösterilebilir.

³⁸ Mezger (n 12) 3; Hoffmann-Nowonty, (n 8) N 10.

³⁹ Schumann, Examensprobleme (n 18) 206; Hoffmann-Nowonty (n 8) N 10.

⁴⁰ Hoffmann-Nowonty (n 8) N 9.

⁴¹ Schumann, Zuständigkeit, (n 34) 417; Hoffmann-Nowonty (n 8) N 13.

II. ÇİFTE ETKİLİ VAKIA TEORİSİ

Çifte etkili vakıalar, hem usûl hukuku hem de maddi hukuk bakımından önem taşıyan vakıalardır⁴². Çifte etkili vakia teorisi, davanın kabule şayanlık şartları ile esasa uygunluğu hususlarının birbirinden ayrı olarak ele alınması ilkesine aykırılık göstermektedir⁴³. Davanın konusunu oluşturan asıl vakıalar, uyumsuzluğun hem esasına hem de yargılamanın devam edebilmesi için gerekli usûli müesseselere ilişkinse, yargılamanın en başında kolaylıkla karar verilemeyecektir. Çünkü bu vakıaların mahiyeti gereği uyumsuzluğun esasına mı yoksa usûle ilişkin mi ilişkin olduklarına dair bir ayırım yapılması mümkün olmamaktadır⁴⁴. Çifte etkili vakıalara dayanarak usûle ilişkin bir karar verilmesi durumunda esasa ilişkin de dolaylı bir şekilde karar verilmiş olunur. Bu sebeple öğretide yargılamanın başlangıç aşamasında bu yönde karar verilmesinin birtakım zorluklara yol açtığı belirtilmektedir⁴⁵.

Öğretide bu durum, çifte etkili vakia teorisi ile şu şekilde çözümlenmeye çalışılmıştır. Eğer bir davada hem uyumsuzluğun usûli bir karar ile sona erdirilmesini gerektiren hem de uyumsuzluğun esasını etkileyen vakıalar var ise bu vakıaların yargılamanın başında var olduğu kabul edilir. Çifte etkili vakıalar sadece esasa ilişkin inceleme yapılırken ele alınır. Eğer bunların mevcut olmadığı tespit edilirse usûle ilişkin bir eksiklik olmasına rağmen dava yine de esasa ilişkin bir kararla reddedilir⁴⁶. Bizce de bu teorinin en önemli etkisi çifte etkili vakıaların uyumsuzluğun esası ile de ilgili olması sebebiyle uyumsuzluğun usûlden değil esasa ilişkin bir karar ile sonlandırılabilir olmasıdır. Kanaatimizce teorinin uygulandığı durumlarda esasa ilişkin bir karar ile davanın sonlandırılması, uyumsuzluğun esasına ilişkin hususların da tahkikat sonucunda aydınlatılmış olması sebebiyle yerinde olmaktadır.

Bu teoriye göre çifte etkili vakıaların yargılamanın başında var olduğunun kabul edilip esasa ilişkin incelemeye geçilebilmesi için birtakım hususların bulunması gerekmektedir. Öncelikle davacının iddiaları, somut vakıalara dayanmalıdır⁴⁷. Öne sürülen vakıaların, mahkemenin ilgili hukuk kurallarını uygulayabileceği, karşı tarafın bu konuda savunma yapabileceği ve gerektiğinde delil toplanmasına

⁴² Baumgartner (n 14) 1; Hischier (n 33) 238; Reinhard Patzina ve Benedikt Windau, in: *Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung*, vol 1 (7. Baskı, CH Beck 2025) ZPO § 12 Rn. 70-72; Christopher Wietz, 'Die doppelrelevante Tatsache am Beispiel von Mischmietverhältnissen – Typische Konstellationen der Zuständigkeitsverteilung im Mietprozess' (2015) NZM 147; Herbert Roth, in: *Stein, Kommentar zur Zivilprozessordnung*, vol 1 (24. Baskı, Mohr Siebeck 2024) ZPO § 1 Rn. 24.

⁴³ Ost (n 24) 1; Hoffmann-Nowonty (n 8) N 27; Baumgartner (n 14) s. 3.

⁴⁴ BGE 122 III 249 (1996); BGE 124 III 188 (1998) www.swisslex.com, 31.03.2025.

⁴⁵ Kluth (n 23) 342.

⁴⁶ Schumann, *Zuständigkeit*, (n 34) 415.

⁴⁷ Hoffmann-Nowonty (n 8) N 189-192.

imkân tanıyacak şekilde yeterince açık ve detaylı olması gerekmektedir. Genel ve soyut iddialar yeterli sayılmaz; aksine, belirli vakıalara dayalı somut açıklamalar (*Substantiierung*) sunulmalıdır⁴⁸. Başka bir deyişle çifte etkililik gösterdiği ileri sürülen vakıalar, mahkemeye açık, ayrıntılı ve tutarlı bir şekilde ileri sürülmelidir. Davacı, sadece hukuki sebepleri ileri sürerek bunların nasıl gerçekleştiğini ortaya koymadan bu yükümlülüğünü yerine getirmiş sayılmaz⁴⁹. Önemli olan davacının iddialarının hukuken tutarlı (*Schlüssigkeit*) olmasıdır⁵⁰.

Burada çifte etkili vakıa teorisi ile ilgili bir hususun üzerinde durmak gerektiğini düşünmekteyiz. Çifte etkili vakıa teorisiyle ilgili olarak öğretilerde dikkat çeken bir adlandırma tartışması bulunmaktadır. Öğretilerde bazı eserlerde “*çifte etkili vakıa teorisi*” ifadesi yerine bu teori için “*isabetlilik teorisi (Schlüssigkeitstheorie)*” ifadesinin kullanıldığını görmekteyiz. İsviçre öğretisinde Baumgartner, çifte etkili vakıa teorisi yerine ifade olarak isabetlilik teorisinin kullanılması gerektiğini ifade etmektedir. Yazara göre teoriyi çifte etkili vakıa teorisi olarak adlandırmak doğru olmayacaktır. Yazara göre çifte etkili vakıalar sadece davada ortaya çıkan vakıaların bir türünü ifade etmektedir. Ayrıca bu durumda çözüme ulaşmak için ayrıca başvurulacak tek yol isabetlilik teorisi de değildir. Çifte etkili vakıaların ortaya çıkarmış oldukları sorunların çözümünde alternatif bir görüş olarak ileri sürülen “*ispat teorisi (Beweistheorie)*” de kullanılabilir⁵¹. İspat teorisine göre çifte etkili vakıaların olduğu davalarda basit vakıalara uygulanacak aynı kurallar uygulanmalıdır. Başka bir deyişle mahkeme çifte etkili vakıalar söz konusu olduğunda ilk önce bu vakıaların mevcudiyetini belirlemelidir⁵². Ancak biz de öğretilerdeki hâkim görüşe katılarak⁵³ çifte etkili vakıalar bakımından ispat teorisinden ziyade çifte etkili vakıa teorisini (yukarıda da ifade ettiğimiz üzere öğretilerdeki diğer adıyla isabetlilik teorisi) benimsemekteyiz. Bununla birlikte kavramsal bütünlüğü sağlamak ve terminolojik karışıklığı önlemek amacıyla, çalışmanın devamında bu teori tarafımızca “*çifte etkili vakıa teorisi*” olarak ifade edilecektir.

Çifte etkili vakıa teorisinde vurgulanan bir diğer husus ise bu teorinin hakkın kötüye kullanılmasına hizmet etmesine izin verilmemesi gerektiğidir. Hakkın kötüye kullanımı söz konusuysa davacının iddiaları doğru olarak kabul edilmemelidir⁵⁴.

⁴⁸ Hoffmann-Nowonty (n 8) N 189-192; Windau (n 13) 198-199.

⁴⁹ Jürgen Brönnimann, *Die Behauptungs und Substanziierungslast im schweizerischen Zivilprozessrecht* (Bern 1989) 140-141; Hoffmann-Nowonty (n 8) N 189.

⁵⁰ Hoffmann-Nowonty (n 8) N 189-192; Windau (n 13) 45-56; Baumgartner (n 14) 3; Ost (n 24) 22 vd.

⁵¹ Baumgartner (n 14) 3.

⁵² Wolf Gravenhorst, *Die Aufspaltung der Gerichtszuständigkeit nach Anspruchsgrundlagen* (Duncker & Humblot 1972) 46; Baumgartner (n 14) 3. Bu teorinin detaylı incelemesi için bkz. Hoffmann-Nowonty (n 8) N 222; Aslan (n 27) 436.

⁵³ Öğretilerde bu görüşün hâkim görüş olduğuna ilişkin açıklamalar için bkz. Ost (n 24) 223 vd.

⁵⁴ Hoffmann-Nowonty (n 8) N 195; Hirschier (n 33) 240; Ost (n 24) 75; BGer. (4P.17/2021), www.swisslex.com, 31.03.2025. Bu konudaki açıklamalar için bkz. Başlık III/A.

Öğretide bu teorinin kabul edilmesi için birçok sebep ileri sürülmüştür. Bu sebeplerden ilki ve en etkilisi bu teorinin yargılamada usûl ekonomisi bakımından sağlayacağı avantajlardır. Bu teorinin asıl amacının hukuki uyumsuzluğun kolaylıkla ele alınması ve nihai kararın verilmesinin hızlandırılması olduğunu vurgulanmaktadır⁵⁵.

Bu teorinin desteklenmesindeki bir diğer sebep ise davalı tarafın korunmasıdır. Öğretide çifte etkili vakıalar hakkında davanın başında davacının beyanlarının esas alınmasının dava şartları bakımından davalının savunma hakkını zayıflatabileceği ileri sürülmüştür. Mahkeme, henüz esasa ilişkin bir yargılama yapmaksızın usûle ilişkin bir karar verebilmek için yeterli değerlendirmeyi yapmadan uyumsuzluğun esasını da ilgilendiren bir karar verebilir. Bu sebeple bu teori, günümüzde davalının da korunmasını temin eden bir araç olarak değerlendirilmektedir⁵⁶. Ayrıca bu durum davacı açısından bir avantaj yaratmayacaktır. Çünkü davacı, dayanmış olduğu vakıaları yargılamada ispatlayamazsa davası zaten reddedilecektir. Ayrıca bu teorinin davalı bakımından en büyük avantajı mahkemenin esas bakımından red kararı ile davayı sonuçlandırabilecek olmasıdır⁵⁷. Mahkemenin usûle ilişkin bir red kararı vermesi durumunda usûli eksiklikler giderildikten sonra aynı konuda tekrar bir dava açılacak iken mahkeme, esastan ret kararı verirse aynı konuda tekrar dava açılmayacaktır. Bu anlamda bu teori ne bis in idem (aynı konu hakkında ikinci kez yargılama yapılamaz) ilkesini güçlendirmektedir⁵⁸. Öğretide de bu sebeplerle çifte etkili vakıa teorisinin usûli adaletin gerçekleştirilmesinde önem arz ettiği ifade edilmiştir⁵⁹.

Çifte etkili vakıa teorisi, Alman ve İsviçre hukukunda desteklendiği kadar belirli açılardan da eleştirilere tabi tutulmuştur. Alman hukukunda Hartmann, bir davada usûli eksiklik bulunması durumunda davanın hangi aşamada olursa olsun usûlden reddedilmesi gerektiğini ifade etmiş ve bu bakımdan çifte etkili vakıa sebebi ile davanın ilerideki bir aşamasında usûlden reddedilecek olmasını metodik açıdan eksik bulmuştur⁶⁰. Rimmelspacher ise bu teorinin davalıyı korumadığını aksine özellikle görev bakımından yargılamanın başında sadece davacının beyanlarının esas alınmasının davalıyı koruma fonksiyonunu devre dışı bıraktığını

⁵⁵ Baumgartner (n 14) 3; Hoffmann-Nowonty (n 8) N 197; Bloch (n 33) 77; Hischier (n 33) 239; Wietz (n 42) 147; Stein ve Roth (n 42) ZPO § 1 Rn. 30-32.

⁵⁶ Schumann, Examensprobleme, (n 18) 207; Schumann, Zuständigkeit, (n 34) 421; Hoffmann-Nowonty (n 8) N 198; Patzina ve Windau (n 42) ZPO § 12 Rn. 70-72; Stein ve Roth (n 42) ZPO § 1 Rn. 30-32.

⁵⁷ Schumann, Zuständigkeit, 423; Hoffmann-Nowonty (n 8) N 200; Hischier (n 33) 239; Patzina ve Windau (n 42) ZPO § 12 Rn. 70-72; Stein ve Roth (n 42) ZPO § 1 Rn. 30-32.

⁵⁸ Hoffmann-Nowonty (n 8) N 200.

⁵⁹ Stein ve Roth (n 42) ZPO § 1 Rn. 30-32.

⁶⁰ Adolf Baumbach, Wolfgang Lauterbach, Jan Albers ve Peter Hartmann, *Zivilprozessordnung, mit Gerichtsverfassungsgesetz und anderen Nebengesetzen* (68. Baskı, Beck 2010) 1042.

ileri sürmüştür⁶¹. İsviçre hukuku öğretisinde de bazı yazarlar bu teoriye şüphe ile yaklaşmaktadır. Özellikle Alman medeni usûl hukuku öğretisindeki eleştirilere atıfla İsviçre Federal Mahkemesinin bu teoriyi biraz erken benimsediğine ilişkin görüşler bulunmaktadır⁶². İsviçre hukuku öğretisinde de özellikle bu teori, özellikle mahkemenin dava şartlarına ilişkin incelemeyi yargılamanın ileri bir aşamasında yapmasının yöntemsel bir tutarsızlığa neden olması⁶³, bu durumun usûl ekonomisini olumsuz etkileyerek yargılamayı uzatabilmesi⁶⁴ ve davalının dava şartlarına ilişkin itiraz hakkını zayıflatarak mahkemelerin yetkisini davacının iddialarına dayandırmasına sebep olması⁶⁵ nedenleriyle İsviçre hukuku öğretisinde eleştirilmektedir.

Türk hukukunda ise bu teori ilk olarak çifte etkili vakıa kavramı açıkça ifade edilmeden Belgesay ve Berkin tarafından ele alınmıştır⁶⁶. Bununla birlikte teorinin Türk hukukunda açıkça ifade edilmesi dava şartları üzerinden olmuştur⁶⁷. Öğretide Kale ve Erişir, taraf ehliyeti bakımından bu teorinin uygulanması gerektiğini savunmuştur⁶⁸. Dava ehliyeti bakımından Elgün Toğrul, teoriyi tartışmıştır⁶⁹. Öğretide Aslan, genel olarak teoriyi benimsemiş ve görev bakımından çifte etkili vakıa teorisinin uygulanmasının sağlayabileceği avantajlardan bahsetmiştir. Bunun birlikte bu teorinin uygulanabilirliğinin ancak Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 137. maddesine çifte etkili vakıalar için yargı yolu, görev ve yetki bakımından mahkemenin ön incelemede dava şartları ve ilk itirazları incelemesi zorunluluğuna istisna getirilmesi ile mümkün olabileceğini savunmuştur⁷⁰.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 137. maddesinde açık bir şekilde dava şartları ve ilk itirazların ön inceleme aşamasında inceleneceği; bu aşama tamam-

⁶¹ Bruno Rimmelpacher, 'Buchbesprechungen: Zivilprozessordnung' (2011) 15 *Neue Juristische Wochenschrift* 1054. Çifte etkili vakıa teorisini benimsemeyen görüşlerin detaylı değerlendirilmesi için bkz. Aslan (n 27) 436-438; 443-445.

⁶² Oscar Vogel ve Karl Spühler, *Grundriss des Zivilprozessrechts und des internationalen Zivilprozessrechts der Schweiz* (8. Baskı, Stämpfli 2005) Kap. 12 N 140.

⁶³ Bloch (n 33) 67.

⁶⁴ Peter Mankowski, 'Die Lehre von den doppelrelevanten Tatsachen auf dem Prüfstand der internationalen Zuständigkeit: zu LG Tübingen, 30.3.2005- 5 O 45/03' (2006) 26 *IPRax* 459.

⁶⁵ Mankowski (n 64) 457.

⁶⁶ Mustafa Reşit Belgesay, 'Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda Yapılması Gereken Tadilat' (1947) 13(1) *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 163; Necmeddin M Berkin, 'Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun Vazife Hükümleri ve Tatbikatı' (1952) 18(1-2) *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 191, 198.

⁶⁷ Bu konuda bkz. Yardımcı (n 25) 70; Kantarcıoğlu (n 10) 86. Görev bakımından bkz. Aslan (n 27) 422, Kazmaz Tepe (n 25) 106; taraf ehliyeti bakımından bkz. Kale (n 25) 49, Erişir (n 26) 199, Demirsatan (n 25) 687; Peksöz (n 26) 199; dava ehliyeti bakımından bkz. Elgün Toğrul (n 25) 137, Atıcı, (n 10) 346.

⁶⁸ Kale (n 25) 49; Erişir (n 26) 199.

⁶⁹ Elgün Toğrul (n 25) 137.

⁷⁰ Aslan (n 27) 464 vd.

lanmadan ve gerekli kararlar alınmadan tahkikata geçilemeyeceği ve tahkikat için duruşma günü verilemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Bu maddeden hareketle Türk hukukunda çifte etkili vakıaların tahkikat aşamasında değerlendirilemeyeceğine ilişkin bir çıkarımda bulunulabilir. Ancak böyle bir durum çifte etkili vakıaların hukuki niteliği itibarıyla paradoksal bir durum yaratmaktadır. Çünkü bu vakıalar ile ilgili esasa ilişkin bir değerlendirme yapmadan ön inceleme aşamasında usûle ilişkin bir karar verilmesi mümkün olmayacaktır. İlgili hükmün mahiyetinden kanaatimizce bu hükmün usûl ekonomisi ilkesi gereğince tek yönlü vakıalar bakımından getirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Çifte etkili vakıaların esasa girilmeden değerlendirilmesi mümkün olmadığı için en nihayetinde bu teori geliştirilmiştir. Uyuşmazlığın esasına ilişkin bir değerlendirme yapıldıktan sonra ise bu yönde karar vermemek yukarıda bahsettiğimiz dezavantajlı durumların doğmasına sebebiyet verecektir. Bu sebeple çifte etkili vakıa teorisinin Türk hukukunda da belirli durumlarda uygulanabileceğini düşünmekteyiz. Ancak birtakım karışıklıklara sebebiyet vermemek için yukarıda da değindiğimiz üzere öğretide Aslan'ın belirttiği gibi bir istisnanın getirilmesi bu konudaki soru işaretlerini ortadan kaldıracaktır.

III. ÇİFTE ETKİLİ VAKIA TEORİSİNİN İSTİSNALARI

A. HAKKIN KÖTÜYE KULLANIMI

Hakkın kötüye kullanımı çifte etkili vakıa teorisinin istisnasını oluşturmaktadır. Diğer tüm hukuk dallarında olduğu gibi medeni usûl hukukunda da dürüstlük kuralı ve hakkın kötüye kullanma yasağı geçerlidir (HMK m. 29).

Davacının, gerçekte var olmayan iddialar öne sürerek kendisi için avantajlı bir yetkili mahkeme belirlemeye çalışması dürüstlük kuralının ihlali olarak değerlendirilir. Nitekim Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 7. maddesinde birden fazla davalının bulunduğu hâllerde, davanın, davalılardan birini sırf kendi yerleşim yeri mahkemesinden başka bir mahkemeye getirmek amacıyla açıldığı, deliller veya belirtilerle anlaşılırsa, mahkeme, ilgili davalının itirazı üzerine, onun hakkındaki davayı ayırarak yetkisizlik kararı vereceğini ifade ederek, hakkın kötüye kullanımını korumayacağını ifade etmiştir.

İsviçre medeni usûl hukuku öğretisinde çifte etkili vakıa teorisi ve hakkın kötüye kullanımı birlikte ele alınmıştır⁷¹. Öğretide Ost, davacının kendi lehine bir durum yaratmak için davacı tarafın bu teoriyi kullanabileceğini ifade etmiştir⁷². İsviçre Federal Mahkemesi de çifte etkili vakıalara ilişkin bir kararında davalının itirazları çerçevesinde, istisnai durumlarda hukukun kötüye kullanıldığı gerekçesiyle davacı

⁷¹ Hischier (n 33) 240; Baumgartner (n 14) 4-5.

⁷² Ost (n 24) 75.

iddialarının esas alınamayacağını belirtmiştir⁷³. Türk hukukunda Aslan, bu teorinin uygulanmasında dürüstlük kuralının önemini vurgulamıştır. Yazar, hâkimin dürüstlük kuralına aykırı yapacağı yanlış bir değerlendirmenin davalının yargılama boyunca mağdur olmasına yol açabileceğini vurgulamıştır⁷⁴. Biz de bu görüşe katılmaktayız. Davacının ileri sürdüğü vakıalar isabetli değilse ya da isabetli olsa bile davacının, davalıyı sırf kendi yerleşim yeri dışındaki bir mahkemeye getirmeyi amaçladığına dair deliller ve belirtiler varsa bu durumda mahkeme, bu teoriyi uygulamamalıdır⁷⁵. Bununla birlikte dürüstlük kuralı ve hakkı kötüye kullanma yasağı genel bir medeni usûl hukuku ilkesidir⁷⁶. Buna göre, hâkim önüne gelen uyuşmazlığı çözerken davada uygulayacağı hukuki sebebin genel hukuk ilkeleri ile çelişmesi halinde yorum ve kıyas yoluna başvurarak veya dürüstlük kuralını uygulayarak dava hakkını doğuran veya ortadan kaldıran ya da yargılamaya etki eden kötü niyeti re'sen dikkate alarak bir karar vermek mecburiyetindedir⁷⁷. Bu çerçevede çifte etkili vakıa teorisi uygulanırken de dürüstlük kuralı göz ardı edilmemelidir.

B. YARGI HAKKI

Mahkemelerin yargı hakkı, egemenlikle bağlantılı olarak ülke, kişi ve uyuşmazlık konusu ile sınırlıdır⁷⁸. Türk hukukunda yabancı devletlerin egemenlik işlerine ilişkin işlerde ve diplomatik temsilcilerin Viyana sözleşmesi uyarınca milletlerarası hukuktan kaynaklanan yargı muafiyetleri bulunmaktadır. Medeni usûl hukukunda yargı hakkı, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 114/1-a. maddesi uyarınca dava şartı olarak kabul edilmiştir. Başka bir deyişle Türk yargısına tabi olmayan kişiler ve şeyler hakkında açılan davalar da dava şartı yokluğundan reddedilmelidir.

Uzun bir süre herhangi bir sınırlama olmaksızın kabul edilen yargı bağışıklığı günümüzde devletlerin ticari alanda oldukça aktif olmaları sebebiyle daha sınırlı olarak ele alınmaktadır. Bu çerçevede yargı bağışıklığı, yabancı devletin eyleminin bir egemenlik faaliyeti gereği (*acta iure imperii*) mi yoksa özel hukuk kişisi gibi (*acta iure gestionis*) davranmaktan mı kaynaklı olduğuna göre ayrılmakta ikinci halde davacı devlet de yargı hakkına tabi kılınmaktadır⁷⁹. Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun'un 49. maddesi, yabancı devletin özel hukuk ilişkilerinden doğan hukuki uyuşmazlıklarda yargı bağışıklığından

⁷³ BGer. (4P.17/2021); BGE 122 III 249, www.swisslex.com, 31.03.2025. İsviçre Federal Mahkemesi'nin bu konudaki kararlarının detaylı değerlendirmesi için bkz. Baumgartner (n 14) 4-5.

⁷⁴ Aslan (n 27) 472-473.

⁷⁵ Aynı yönde Aslan (n 27) 472-473.

⁷⁶ Hoffmann-Nowonty (n 8) N 195.

⁷⁷ Ramazan Arslan, *Medeni Usul Hukukunda Dürüstlük Kuralı* (Sevinç Matbaası 1989) 28.

⁷⁸ Ansay (n 10) 405; Bilge ve Önen (n 10) 12; Pekcanitez, Pekcanitez Usûl (n 10) 928; Atalay, Ermenek ve Erdoğan (n 10) 27.

⁷⁹ Atalay, Ermenek ve Erdoğan (n 10) 27.

yararlanamayacağını hüküm altına almıştır. Başka bir deyişle yargı muafiyeti bazen tam bazen kısmi bir muafiyettir. Yabancı ülkelerin egemenlik işlerinden kaynaklanan muafiyetleri tam iken özel hukuk ilişkilerinden kaynaklanan işlerde ise yargı muafiyetleri yoktur. Örneğin; yabancı bir devlet Türkiye’de özel hukuk kişisi gibi bir kira sözleşmesi yapmışsa kira sözleşmesinden kaynaklanan uyuşmazlıklarda Türk mahkemesi önünde yargılanabilecektir.

Benzer şekilde İsviçre hukukunda da yabancı devletler, ancak egemenlik yetkilerini kullanarak hareket ettiklerinde (*acta iure imperii*) yargı bağıışıklığından yararlanabilirler. Buna karşılık, özel hukuk kapsamındaki işlemlerinde (*acta iure gestionis*) İsviçre mahkemeleri önünde dava edilebilirler⁸⁰. Devlet dokunulmazlığının, maddi hukuk açısından da önem taşıyan vakıalar ile bağılantılı olması, çifte etkili vakıaların ortaya çıkma ihtimalini doğurmaktadır.

İsviçre Federal Mahkemesi, yargı bağıışıklığı bağlamında çifte etkili vakıaların değerlendirilmesine dair doğrudan karar verdiği tek davada, dokunulmazlıktan feragat edilip edilemeyeceği sorusunu incelemiştir. Dava, Paraguay’ın Cenevre Konsolosu tarafından devlet adına verilen garantilere ilişkindir. Konsolos, sanayi projelerinin finansmanı için Paraguay adına teminat vermiş, sözleşmede İsviçre mahkemelerinin yetkili olduğu ve yargı bağıışıklığından feragat edildiği belirtilmiştir. Krediler ödenmeyince alacaklılar dava açmış, Paraguay ise konsolosun yetkisiz olduğunu ve feragatin geçersiz sayılması gerektiğini savunmuştur. İsviçre öğretisine göre, konsolosun yetkisi hem yargı hakkının belirlenmesinde hem de taahhütlerin geçerliliğinin değerlendirilmesinde önem taşıdığı için bu durum çifte etkili vakıa olarak kabul edilmiştir. Federal Mahkeme, derece mahkemelerinin konsolosu yetkili kabul ettiğini ancak esasa ilişkin değerlendirmede bu yetkinin tartışıldığını belirtmiştir. Kararda, devlet dokunulmazlığı söz konusu olduğunda bu hususun öncelikli olarak ele alınması gerektiği, dolayısıyla çifte etkili vakıa teorisinin burada uygulanamayacağı ifade edilmiştir⁸¹. Bu çerçevede biz de yargı hakkının doğrudan devletlerin egemenlik yetkisi ile ilgili olması sebebiyle çifte etkili vakıa teorisinin istisnası olması gerektiği hususuna katılıyoruz.

C. TAHKİM

Devlet mahkemelerinin yargı hakkı kanunlar ile belirlenirken tahkim yargısında hakem heyetinin yargı hakkı tahkim anlaşması ile taraflarca belirlenmektedir⁸². Bu anlaşma bağımsız bir şekilde olabileceği gibi esas sözleşmeye dahil edilen bir hüküm ile de olabilir⁸³.

⁸⁰ Hoffmann-Nowonty (n 8) N 151.

⁸¹ Anılan karar için bkz. BGE 124 III 382 (1998) www.swisslex.com, 31.03.2025. Kararı Fransızca dilinden aktaran Hoffmann-Nowonty (n 8) N 152. Aynı yönde Hirschier (n 33) 240.

⁸² Bilge ve Önen (n 10) 741; Kuru ve Aydın (n 10) 694; Alangoya, Yıldırım ve Deren Yıldırım (n 10) 597; Ansay (n 10) 405; Atalay, Ermenek ve Erdoğan (n 10) 735; Budak ve Karaaslan (n 10) 483;

⁸³ Bilge ve Önen (n 10) 745; Kuru ve Aydın (n 10) 697; Alangoya, Yıldırım ve Deren Yıldırım (n 10) 598; Ansay (n 10) 408; Atalay, Ermenek ve Erdoğan (n 10) 742; Budak ve Karaaslan (n 10) 487.

Tahkim sözleşmesi, esas sözleşmede yer alan bir hüküm aracılığı ile yapılmış olsa dahi tahkim sözleşmesinin geçerliliği ilişkili olduğu maddi hukuk sözleşmesinden bağımsızdır. Hukuki nitelikleri birbirinden farklı olan bu iki sözleşmenin geçerlilikleri birbirlerine bağlı görülemez⁸⁴. Bu ilke karşımıza ayrılabilirlik ilkesi (*principle of separability or severability*) olarak karşımıza çıkmaktadır⁸⁵.

Bazı hallerde esas sözleşmeyi geçersiz kılan husus tahkim sözleşmesinin geçerliliğini de etkileyebilir⁸⁶. Ana sözleşmenin geçerli bir şekilde kurulmasını ilgilendiren vakıalar aynı zamanda tahkim sözleşmesinin de geçerliliğini etkileyecek çifte nitelikte olabilir. Öğretide çifte etkili vakıa teorisinin tahkim mahkemelerinde uygulanıp uygulanmayacağı tartışma konusu yapılmış ve kural olarak uygulanmaması gerektiği sonucuna varılmıştır⁸⁷. Çünkü teorisinin en temel özelliklerinden bir tanesi yargılamanın esasa ilişkin bir kararla sona erdirilebilecek olmasıdır; ancak tahkim mahkemesi yapmış olduğu inceleme sonucunda yetkili olmadığına karar verecek olursa yargılamayı esasa ilişkin bir karar ile değil; usûle ilişkin bir karar ile sona erdirmelidir⁸⁸.

Sonuç olarak tahkim yargılamasında çifte etkili vakıa teorisinin tahkime hâkim olan ilkeler gözetildiğinde uygulanmaması gerektiğini düşünmekteyiz. Tahkim mahkemesinin kendi yetkisini incelemesi aşamasında davacının iddiaları doğru kabul edilmemelidir. Tahkim mahkemesi sadece tek yönlü vakıalar için değil çifte etkili vakıalar için de delileri değerlendirmekle yükümlüdür. Çifte etkili vakıaların varlığı durumunda mümkün olduğunca en erken aşamada bu vakıaların tespiti yapılmalı; olmadığı kanaatine varılırsa esasa ilişkin bir karar ile değil usûlden ret kararı ile yargılama sonlandırılmalıdır.

⁸⁴ Alangoya, Yıldırım ve Deren Yıldırım (n 10) 604; Kuru ve Aydın (n 10) 697; Atalay, Ermenek ve Erdoğan (n 10) 743; Budak ve Karaaslan (n 10) 487.

⁸⁵ Ebru Akduman, ‘Tahkim Anlaşmasının Asıl Sözleşmeden Ayrılabilirliği İlkesi Çerçevesinde Geçerliliği’ (2023) 88(1) İzmir Barosu Dergisi 3.

⁸⁶ Alangoya, Yıldırım ve Deren Yıldırım (n 10) 604.

⁸⁷ Hischier (n 33) 240. Avrupa Adalet Divanı konuyu tahkim bakımından olmasa da milletlerarası yargı yetkisi bakımından ele alıp değerlendirmiştir. Benincasa/Dentalkit davasında davacının açmış olduğu menfi tespit davasında geçersizliğini ileri sürmüş olduğu sözleşmede İtalyan mahkemeleri lehine münhasır bir yetki şartı da bulunmaktaydı. Davalı ise aralarında yapılan yetki sözleşmesine dayanarak yetkisizlik itirazında bulunmuştur. Avrupa İnsan Hakları mahkemesi bu durumda bir sözleşme devletinin mahkemesi, geçerli bir şekilde yapılmış yetki anlaşmasında yetkili mahkeme olarak belirlenmiş ise, içinde bu anlaşmanın yer aldığı sözleşmenin geçersizliğinin tespiti talep edilse bile münhasıran yetkilidir sonucuna varmıştır. Case C-269/95 *Benincasa/ Dentalkit* [1997] ECR I-3767 <https://curia.europa.eu/> (2.04.2025).

⁸⁸ Hoffmann-Nowonty (n 8) N 148.

IV. ÇİFTE ETKİLİ VAKIA TEORİSİNİN UYGULANABİLİRLİĞİNİN BAZI USÛLİ MÜESSESELER BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. YARGI YOLU

Türk hukukunda korunan çözümlenmesi gereken uyuşmazlıkların nitelik ve özellikleri ile korunan menfaatlerin farklılığı sebebiyle yargı birliği sistemi değil yargı ayrılığı sistemi geçerlidir⁸⁹. Türk hukuk sisteminde yargı, temelde adli yargı, idari yargı, anayasa yargısı ve uyuşmazlık yargısı olmak üzere dörde ayrılır. Bununla birlikte seçim yargısı ve hesap yargısının da yargı kolları arasında sayılabileceği ifade edilmektedir⁹⁰. Yargı yolu, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 114. maddesi uyarınca mahkemeye ilişkin bir dava şartı olarak hüküm altına alınmıştır. Ancak bazı vakıaların yargı yolu bakımından çifte etkililik göstermesi ihtimal dahilindedir. Örneğin Devlet İhale Kanunu uyarınca ihaleye katılanlardan alınan teminat mektuplarına ilişkin uyuşmazlıklarda yargı yolunda farklılıklar vardır. Sözleşmeden önce verilen geçici teminat mektupları idari yargıda; sözleşmeden sonra verilen kesin teminat mektupları ise adli yargı yolunda görülmektedir. Teminat mektubunun hukuki niteliğine ilişkin bir uyuşmazlıkta bu hukuki nitelik aynı zamanda yargı yolunun belirlenmesinde de etkili olacaktır. Alman hukukunda çifte etkili vakia teorisi, yargı yolu bakımından da ele alınmış ve bu teori kapsamında bir tutarlılık sağlanabilmesi için bu teorinin yargı yolu bakımından da geçerli olması gerektiği ileri sürülmüştür⁹¹. Ancak şunu belirtmeliyiz ki Alman hukuk sisteminde yargı yolu kavramı Türk hukukundan farklılaşmaktadır. Alman hukukunda yargı yolu (*Rechtsweg*) beş farklı koldan oluşmaktadır. Alman Anayasası'nın 95. maddesine göre bu yollar içerisinde hem ceza yargısını hem medeni yargıyı barındıran adli yargı (*Zivilgerichtsbarkeit*), idari yargı (*Verwaltungsgerichtsbarkeit*), iş yargısı (*Arbeitsgerichtsbarkeit*), sosyal yargı (*Sozialgerichtsbarkeit*) ve vergi yargısıdır (*Finanzgerichtsbarkeit*). Alman hukukunda çifte etkili vakia teorisinin yargı yollarına da uygulanması gerekliliği özellikle idari yargı ile adli yargı ayrımı üzerinden değil iş yargısı ve adli yargı kapsamı içerisinde yer alan medeni yargı üzerinden değerlendirilmiştir⁹².

Türk hukuku öğretisinde Aslan, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Türk hukukunda çifte etkili vakia teorisinin benimsenmesi gerektiğini savunmuş ancak bunun Hukuk Muhakemeleri Kanun'a özel bir hüküm getirilirse mümkün olabi-

⁸⁹ Aslan (n 27) 167.

⁹⁰ Muhammet Özkes, *Temel Hukuk Bilgisi*, (12. Baskı, On İki Levha Yayınları, 2022) 155; Akkan (n 10) Pekcamtez Usul C.I 80; Meral Sungurtekin Özkan ve Aslı Aykutaalp, *Yargı Örgütü Hukuku* (Seçkin Yayınları, 2022) 21; Kantarcıoğlu (n 10) 25.

⁹¹ Bu konuda yargı kararları için bkz. BGH, Beschluss vom 27. 10. 2009-VIII ZB 42/08 (OLG Bremen) (NJW 2010, 873, beck-online); BGH, Beschluss vom 27. 10. 2009-VIII ZB 45/08 (OLG Bremen Beschluss 16. 7. 2008 I W 11/08) (NJOZ 2010, 2116, beck-online). Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Aslan (n 27) 464 vd.

⁹² Bundesgerichtshof (BGH), 27.10.2009, VIII ZB 42/08, <https://dejure.org/2009,29685>, (10.03.2025).

leceğini ileri sürmüştür⁹³. Teorinin tutarlı uygulanabilmesi için sadece görev değil, yargı yolu ve yetki açısından da benimsenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak özellikle davanın yetkisiz bir mahkemede görülmesi riskini, teorinin en önemli sakıncası olarak değerlendirmiştir⁹⁴. Ancak biz bu görüşe katılmamaktayız. Hukuk yargılamasında bireyler arası menfaat dengesini korumayı hedefleyen kurallar ile süreç yürütülürken idari yargılamada bireyin kamu gücü karşısında korunmasını ve idarenin hukuka uygun davranmasını sağlama amacıyla bazı kurallar getirilmiştir. Örneğin Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 25. maddesi uyarınca hukuk yargılamasında taraflarca getirilme ilkesi uygulanırken İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 20. maddesi uyarınca Danıştay ile idare ve vergi mahkemeleri, bakmakta oldukları davalara ait her çeşit incelemeleri kendiliğinden yapar. Delillerin sunulması ve değerlendirilmesi, yargılama sonucunda verilen karar ve sonuçları bütünüyle farklılık göstermektedir. Yargı yolu bakımından çifte etkili vakia teorisinin kabul edilmesi halinde mahkeme, dava şartlarının tamam olduğunu kabul ederek esastan inceleme yapabilecektir. Bunun bir sonucu olarak mahkemenin o yargı yoluna ait olmayan bir uyuşmazlık hakkında esastan karar vermesi gibi bir sonuç ortaya çıkacaktır. Bu durum bir nevi yargı yolları arasında geçişkenlik sağlayacak ve tarafların tabi olmadıkları kurallara göre yargılanıp hukuki güvenlik ilkesini ihlal eden sonuçlar doğmasına sebep verebilecektir. Bu sebeple Türk hukukunda çifte etkili vakia teorisi benimsense bile yargı yolu bakımından bu teorinin uygulanmaması gerektiğini düşünmekteyiz⁹⁵.

B. GÖREV

Mahkemelerin görevinin belirlenmesinde genellikle dava konusunun hukuki niteliği, etkili olmaktadır. Bu sebeple dava konusu belirlenirken taraflardan hangisi ya da hangilerinin açıklamalarının esas alınacağı hususu da önem göstermektedir⁹⁶. Çifte etkili vakia teorisi de görevli mahkeme belirlenirken hangi tarafın açıklamalarının esas alınması gerektiğine ilişkin tartışmalara çözüm getirmeye çalışmıştır⁹⁷.

Çifte etkili vakia teorisine göre eğer hem davanın görüleceği mahkemeyi hem de esasını etkileyen bir vakia varsa; bu vakia ilk aşamada davacının ileri

⁹³ Aslan (n 27) 464 vd.

⁹⁴ Aslan (n 27) 470-474.

⁹⁵ Alman hukukunda da kamu hukuku niteliği taşıyan uyuşmazlıklar bakımından bu teorinin uygulanmasının kanunda öngörülme-yen bir yargı yolu ayrışmasına sebep olacağını ifade eden görüş için bkz. Sebastian Fritzsche, 'Bestimmung der Rechtswegzuständigkeit und der anzuwendenden Verfahrensordnung' (2015) NJW 586.

⁹⁶ Aslan (n 27) 416.

⁹⁷ Görevin belirlenmesinde hangi tarafın açıklamalarının esas alınacağı sorunu öğretide çeşitli görüşlerle çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu konudaki görüşlerin ayrıntılı değerlendirmesi için bkz. Aslan (n 27) 416-464.

sürdüğü şekilde doğru olarak kabul edilmelidir⁹⁸. Bu vakıaların davacının ileri sürdüğü şekilde olup olmadığı davanın esasını incelenirken değerlendirilmelidir. Örneğin bir alacağın kira sözleşmesinden kaynaklanıp kaynaklanmadığına ilişkin bir uyuşmazlıkta alacağın kira sözleşmesinden kaynaklanmaması görevli mahkemeyi değiştirecek niteliktedir⁹⁹. Burada çifte etkili vakıa teorisine göre davacının ileri sürmüş olduğu alacağın kaynağının kira sözleşmesi olduğuna ilişkin iddiası karşı tarafın iddialarına rağmen başlangıçta doğru kabul edilecek ve uyuşmazlığın esasına girildikten sonra bu husus ayrıca değerlendirilecektir¹⁰⁰. Bu teoriye göre ayrıca bir ispat faaliyetine gerek yoktur¹⁰¹. Bu durumun tek istisnası davacının ileri sürmüş olduğu vakıaların ilk bakışta açıkça çelişkili ya da yanıltıcı nitelikte olmasıdır¹⁰².

İsviçre hukukunda görev bakımından özellikle davacının dava dilekçesinde ileri sürdüğü iddiaların açık ve tutarlı olması gerektiği ifade edilmiştir. Örneğin bir iş sözleşmesinden kaynaklanan bir davada davacının talebinin iş ilişkisinden doğduğunu açık ve tutarlı bir biçimde ortaya koyması gerekmektedir. Çünkü bir iş ilişkisinin varlığı hem usûl hukuku bakımından hem de davanın esası bakımından önem arz etmektedir. Öğretideki baskın görüşe göre¹⁰³ davacı mahkemenin görevli olduğunu isabetli ve tutarlı bir şekilde ileri sürmelidir¹⁰⁴. Burada isabetli olarak bahsedilen husus ileri sürülen iddiaların mantiken bir bütünlük arz etmesidir¹⁰⁵. Çifte etkili vakıalar eğer görevi temellendirirse bu vakıalara karşı taraf karşı koysa bile ilk aşamada artık bu vakıalar doğru olarak kabul edilecek ve mahkeme esasa ilişkin incelemeye geçecektir¹⁰⁶. Yukarıda verdiğimiz örnek çerçevesinde iş hukukuna ilişkin davalarda da mahkeme, çifte etkili vakıa teorisi kapsamında öncelikle davacının bir iş sözleşmesinin ve özellikle bu sözleşmeye özgü bağımlılık ilişkisinin varlığını tutarlı bir şekilde ileri sürüp sürmediğini değerlendirmelidir. Mahkeme, davacının olaylara ilişkin beyanlarının bir iş ilişkisini ortaya koymadığı sonucuna varırsa, davayı görev bakımından usûlden reddeder. Ancak eğer vakıalar tutarlı bir şekilde ileri sürülmüşse mahkeme, ilk

⁹⁸ Hoffmann-Nowonty (n 8) N 124; Patzina ve Windau (n 42) ZPO § 12 Rn. 70-72; Wietz (n 42) 147.

⁹⁹ Burada özellikle vurgulanması gereken husus bu teorinin ancak çifte etkili vakıalar söz konusu olduğunda uygulanabilir olduğu hususudur. Görevli mahkemenin belirlenmesinde esas alınan vakıa tek yönlü ise kural davacının iddialarını ispat etmesi ve bu hususun mahkemece re'sen gözetilmesidir. Patzina ve Windau (n 42) ZPO § 12 Rn. 70-72.

¹⁰⁰ Hoffmann-Nowonty (n 8) N 124; Wietz (n 42) 147; Stein ve Roth (n 42) ZPO § 1 Rn. 24.

¹⁰¹ Hoffmann-Nowonty (n 8) N 125; Patzina ve Windau (n 42) ZPO § 12 Rn. 70-72; Stein ve Roth (n 42) ZPO § 1 Rn. 24.

¹⁰² Patzina ve Windau (n 42) ZPO § 12 Rn. 70-72.

¹⁰³ Bu görüş öğretide kimi zaman çifte etkili vakıa teorisi kimi zaman da isabetlilik teorisi (Schlüssigkeitstheorie) olarak adlandırılmaktadır Baumgartner (n 14) 3.

¹⁰⁴ Baumgartner (n 14) 2-3; Aslan (n 27) 429.

¹⁰⁵ Aslan (n 27) 429.

¹⁰⁶ Baumgartner (n 14) 2-3; Aslan (n 27) 430.

aşamada davayı görev sebebiyle usûlden reddetmemelidir. Davanın esası bakımından inceleme yaparken iş ilişkisinin gerçekten mevcut olup olmadığını ve davacının talebinin bu hukuki ilişkiye dayanıp dayanmadığını incelemelidir. Ancak bu aşamada, örneğin iş sözleşmesi ile vekâlet sözleşmesi arasında bir ayrım yapıp yapılmayacağı veya sözleşmenin geçerli şekilde kurulup kurulmadığı gibi hukuki sorunları değerlendirmelidir. Son aşamada ise çifte etkili vakıa teorisine göre mahkeme, sözleşmenin bir iş sözleşmesi olmadığı sonucuna varırsa, davayı esastan reddetmelidir¹⁰⁷.

Alman Federal Mahkemesi'nin bir kararında çifte etkili vakıa kavramının üzerinde durulmuş ve mahkemelerin bu konuda ne şekilde hareket etmeleri gerektiğine ilişkin önemli ilkeler belirlenmiştir. Söz konusu karara konu uyuşmazlık bir ticari temsilci ile işveren arasındaki hukuki işlemlerden kaynaklanmaktadır. Davacı, davalı ile yapmış olduğu tacir yardımcılığı sözleşmesine dayanarak belirli ödemelerin iadesini talep etmiştir. Ancak davalı kendisinin bağımsız bir tacir yardımcısı değil; işçi olduğunu ileri sürmüştür. Mahkeme davacının sunduğu sözleşmeye dayanarak davalının işçi olup olmadığını tartışmıştır. Mahkemeye göre eğer bir vakıa aynı zamanda talebin esasına ilişkin bir unsur teşkil ediyorsa, mahkeme görevli mahkemeyi belirleme aşamasında bu vakıayı doğru kabul etmek zorundadır. Başka bir deyişle davacının sunduğu iddiaların doğruluğu varsayılmalıdır. Ancak, eğer bir vakıa sadece görevin belirlenmesi için önemliyse ve davalının bu konuda itirazı varsa, bu durumda davacı bu vakıaların doğruluğunu ispat etmekle yükümlüdür¹⁰⁸.

Türk hukuku öğretisinde Aslan, çifte etkili vakıaları görev bakımından detaylı bir şekilde ele almıştır. Yazar Türk hukukunda da görevin belirlenmesinde çifte etkili vakıa teorisinin benimsenmesi gerektiğini savunmuştur¹⁰⁹. Yazar çeşitli örnekler üzerinde giderek bu teorinin benimsenmesi ile yargılamanın yıllarca sürmesinin ardından görevsizlik kararı verilmesi gibi bir durumun söz konusu olmayacağını ifade etmektedir. Teorinin benimsenmemesi durumunda yargılamada esasa çoktan girmiş olan mahkemenin görevsizlik kararı vermesinin yargılamayacağı uzatacağını belirtmiştir. Bununla birlikte yazar bu teorinin getirebileceği olumsuzlukları da vurgulamış ve bu olumsuzlukların nasıl ortadan kaldırılabileceğine ilişkin çözüm önerileri sunmuştur. Yazarın bu teoriye ilişkin ileri sürmüş olduğu ilk görüş, teorinin Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile çatışır görünmesidir. Yazara göre bu teori Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 137. maddesi ile çatışmaktadır. Bu teorinin kabul edilmesiyle ön inceleme aşamasının bertaraf edilmesi gibi bir sonuç ile karşılaşılabilir. Yazara göre bu teorinin uygulanabilmesi için çifte etkili vakıalar bakımından Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na bir istisna getirilmesi gereklidir.

¹⁰⁷ Baumgartner (n 14) 2-3.

¹⁰⁸ Bundesgerichtshof (BGH), 27.10.2009, VIII ZB 42/08, <https://dejure.org/2009,29685>, (10.03.2025).

¹⁰⁹ Aslan (n 27) 464.

Bize göre; her ne kadar bu teorinin benimsenmiş olduğu Alman ve İsviçre medeni usûl hukuku sistemlerinde ön incelemeye ilişkin birebir bir düzenleme bulunmamaktaysa da dava şartlarının kamu düzenine ilişkin olduğu ve eksikliklerinin re'sen gözetilmesi gerektiği hususun her iki hukuk sisteminde de kabul edilmiş olduğu göz ardı edilmemelidir. Özellikle İsviçre hukukunda İsviçre Medeni Usûl Kanunu'nda her ne kadar buna ilişkin özel bir hüküm olmasa da mahkemenin davanın başında eksik dava şartlarının giderilebilmesi için inceleme yapmasının faydalı olabileceği belirtilmiştir¹¹⁰. Hatta İsviçre Medeni Usûl Kanunu'nun 125. maddesinin 1. fıkrasının a bendi uyarınca hâkim davayı belirli sorunlarla veya belirli hukuki taleplere sınırlandırılabilir. Kanun'un 222. maddesinin 3. fıkrası uyarınca da davalı sadece görevle ilgili bu sınırlandırmanın yapılmasını talep edebilir. Ancak mahkemenin davanın bu sorun ile sınırlanıp sınırlanmayacağına karar verme yetkisi bulunmaktadır¹¹¹. Ayrıca İsviçre'de Federal bir Medeni Usûl Kanunu kabul edilmeden önce bazı kantonlarda ön inceleme yapılması gerekliliği bulunmaktaydı¹¹². Buna rağmen İsviçre Federal Mahkemesi kararlarında çifte etkili vakıa teorisinin üzerinde durulduğu ve uygulandığı görülmektedir¹¹³. Yukarıda da belirttiğimiz üzere¹¹⁴ Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 137. maddesinin sıkı bir şekilde alınması çifte etkili vakıaların hukuki niteliği itibariyle paradoksal bir durum yaratacaktır. Çünkü bu vakıalar ile ilgili esasa ilişkin bir değerlendirme yapmadan ön inceleme aşamasında usûle ilişkin bir karar verilmesi mümkün olmadığından bu teori geliştirilmiştir.

Türk hukukunda yargı kararlarına bakıldığında ise bu konuya değinen bulabildiğimiz tek karar haricinde tespit edebildiğimiz kadarı ile çifte etkili vakıa teorisinden açıkça bahsedilmemiştir. Ancak bazı yargı kararlarında bu teori doğrultusunda kararlar verilmiştir. Örneğin, Yargıtay'ın 23. Hukuk Dairesi kooperatif üyesi olup olmadığı tartışmalı olan davalının yapmış olduğu itiraza göre görevsizlik kararı veren yerel mahkemenin kararını bozmuş; ilgili uyuşmazlığın esasının incelenmesi ile Kooperatifler Kanunu'na göre çözülmesi gerektiğini ifade etmiştir¹¹⁵. Yargıtay'ın burada davacının davalının kooperatif ortağı olduğu yönünde iddiasına dayanarak hareket etmesi gerektiği ve sadece davalının bu konuda itiraz etmesi sebebiyle görevsizlik kararı vermemesi gerektiği düşünce-

¹¹⁰ Baumgartner (n 14) 7.

¹¹¹ Baumgartner (n 14) 7.

¹¹² İsviçre Federal Usûl Kanunu'nun kabulünden önce de bazı kantonların usûl kanunlarında hazırlık duruşmasına ilişkin düzenlemeler için bkz. Efe Direnisa, *Medeni Yargılamada Ön İnceleme Aşaması* (On İki Levha Yayınları 2021) 66.

¹¹³ BGE 122 III 249 (1996), www.swisslex.com (10.03.2025).

¹¹⁴ Bkz. Başlık II.

¹¹⁵ Yargıtay 23. Hukuk Dairesi, E. 2014/6673, K. 2015/673, T. 6.02. 2015, www.kazanci.com (10.03.2025). Aksi yönde Konya Bölge Adliye mahkemesi E. 2025/143, K. 2025/180 T. 4.02.2025, www.kazanci.com (10.03.2025).

sinde olduğu görülmektedir. Nitekim davalının kooperatif üyesi olup olmadığı hususu görevli mahkemeyi etkileyecek nitelikte olmakla birlikte uyuşmazlığın doğrudan esası ile ilgili bir vakıadır. Karara göre bu vakıa Kooperatifler Kanunu'nda yer alan hükümlerle aydınlatılmalıdır.

Yargıtay 1. Hukuk Dairesi'nin de görev bakımından çifte etkili vakıa teorisine değinmeden teoriyi uyguladığı bir kararı bulunmaktadır. Bu karara göre davacı taraf, füzuli işgal sebebine dayanarak el atmanın önlenmesini talep etmiştir. Davalı taraf da kiracı olduğu yönünde savunmada bulunmuş ve bu iddiasını ispatlamıştır. Yerel mahkemece, davalının kiracı olduğunun kanıtlandığı ve davaya sulh hukuk mahkemesinde tahliye davası olarak bakılması gerektiği gerekçeleriyle görevsizliğe karar verilmiştir. Ancak Yargıtay 1. Hukuk Dairesi, tüm dosya içeriğine ve toplanan delillere göre, taraflar arasında kira sözleşmesinin bulunduğu anlaşıldığını; mahkemenin de kabulünde olan bu olgunun sonradan tartışmasız hale geldiğini belirtmiştir. Kira sözleşmesinden doğan tahliye davası ile mülkiyet hakkına dayalı men'i müdahale davası nitelikleri itibarıyla birbirinden farklı davalar olması sebebiyle davanın esası yönünden davanın reddedilmesi gerekirken, aksine düşüncelerle yerel mahkemece görevsizlik kararının verilmesini isabetsiz bulmuş ve kararı bozmuştur¹¹⁶.

Türk hukukunda bu konuya açıkça değindiğini tespit edebildiğimiz tek karar Yargıtay Hukuk Genel Kurulu¹¹⁷ kararıdır. Bu kararda yerel mahkemede davacı tarafından davalı ile aralarında işçi-işveren ilişkisi bulunduğu iddiası ile işçilik alacakları talep edilmiş, ancak yerel mahkemece taraflar arasındaki ilişkinin iş sözleşmesine dayanmadığı, yarıcılık usulü ortaklık ilişkisi mevcut olduğu, ancak işçilik alacakları talep edildiğinden davanın esastan reddine karar verilmiştir. Yargıtay'ın Hukuk Dairesi ile yerel mahkeme arasında yarıcılık sözleşmesi bulunduğu dair herhangi bir uyuşmazlık bulunmamasına rağmen ilgili Hukuk Dairesi yerel mahkemenin usûle ilişkin değil esasa ilişkin bir karar ile sonlandırması sebebiyle kararını bozmuştur. Hukuk Genel Kurulunca da görevsizlik nedeniyle davanın usûlden reddine karar verilmesi gerekirken, davanın esastan reddine karar verilmesinin hatalı olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte karşı oy yazısında öncelikle görevli mahkemenin belirlenmesinde genel kuralın görevin davacının iddiasına, ileri sürdüğü vakıaya göre belirleneceği yönünde olduğu ve istikrarlı uygulamanın da bu şekilde olduğu ifade edilmiştir. Esasa girip yargılama yaptıktan sonra taraflar arasındaki ilişkinin iddia edilenden başka olduğu ve iddia edilen alacağın verilemeyeceği, başka ilişkiden alacağı olabileceği düşünüldükçe görevsizlik kararı verilemeyeceği vurgulanmıştır. Kararın devamında çift etkili vakıa kavramına ilişkin değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Çift etkili vakıa-

¹¹⁶ Yargıtay 1. Hukuk Dairesi., E. 1995/2644 K. 1995/3782 T. 20.03.1995, www.lexpera.com, (10.03.2025).

¹¹⁷ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu E. 2016/9-1214, K. 2020/741, T. 7.10.2020 için bkz. www.kazanci.com(10.03.2025).

ların mevcut bulunduğu bu hallerde, tahkikatın neticesinde vakıaların gerçekte davacının iddia ettiği şekilde olmadığını tespit eden mahkemenin davayı esas-tan (usûlden değil) bir kararla reddetmesi gerektiği ifade edilmiştir. Biz de karşı oy yazısında belirtildiği gibi iddianın ileri sürülüş biçimine ve talebe göre esas-tan reddedilecek bir dava için verilecek usûli bir karar sebebi ile davalının hem kesin hüküm etkisinden bir süre daha mahrum kalması hem de dava için emek ve zaman harcamaya devam etmesi gibi gerekçelerle karşı oy yazısına katılmaktayız.

C. YETKİ

Medeni usûl hukukunda yetki, bir mahkemenin yer itibari ile (coğrafi bakım-dan) davaya bakabilme iktidarındır¹¹⁸. Türk hukukunda, yetki kuralları kendi içe-risinde genel yetki kuralları ve özel yetki kuralları; kesin yetki kuralları ve kesin olmayan yetki kuralları gibi ayrımlara tabi tutulmaktadır¹¹⁹. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 114. maddesi uyarınca kesin yetki bir dava şartıdır. Bununla birlikte Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 116. maddesi uyarınca kesin yetkinin bulun-madığı hallerde yetki itirazı, bir ilk itiraz olarak ileri sürülebilir.

Yetki kuralları, belli bir hukuk politikası kapsamında, belirlenir¹²⁰. Davalı-nın yerleşim yeri mahkemesi, kural olarak genel yetkili mahkemedir (HMK m. 6). Ancak, dava konusuna yakınlık da yetki belirlemede etkili olabilir. Örneğin, taşınmaz davaları taşınmazın bulunduğu yerde, sözleşmeden doğan davalar ifa yerinde, haksız fiil davaları ise fiilin veya zararın gerçekleştiği yerde açılır. Şir-ketle ortaklar arasındaki davalarda da şirket merkezi esas alınır. Genel yetkide amaç davalıyı korumaktır; bazı durumlarda ise davacıyı korumak için onun yer-leşim yeri yetkili kılınır¹²¹.

Bir davada yetkiyi belirleyecek olan bazı vakıalar aynı zamanda uyuş-mazlığın esasını etkileyecek nitelikte olabilir. Örneğin sözleşmelere, özellikle iş sözleşmelerine, haksız fiillere, fikri mülkiyet hukukuna ya da kira hukukuna ilişkin uyumsuzluklarda uyumsuzluğun hem esasını etkileyen hem de yetkili mah-kemeyi belirleyen çifte etkili vakıalar bulunabilir. Alman hukuku öğretisinde hâkim olan görüş yetki bakımından da çifte etkili vakıa teorisinin uygulanma-sıdır¹²². Roth, bu konuyu örnekler üzerinden değerlendirmiştir. Hatta yazar bu teorinin kabul edilmemesi durumunda bazı hallerde -özellikle özel yetki halle-rinde- esas-tan karar verilmesinin mümkün bile olamayacağını ileri sürmüştür. Örneğin haksız fiil hukuki sebebine dayanılarak açılan bir tazminat davasında

¹¹⁸ Dilek Karademir Aydemir, *Medeni Usul Hukukunda Mahkemelerin Yetkisi*, (Yetkin Yayınları, 2019) 35.

¹¹⁹ Karademir Aydemir (n 118) 95 vd.

¹²⁰ Karademir Aydemir (n 118) 115.

¹²¹ Karademir Aydemir (n 118) 217.

¹²² Bu yönde bkz. Stein ve Roth (n 42) Rn. 30-32; Patzina ve Windau (n 42) Rn. 71.

Alman Medeni Usûl Kanunu'nun 32. maddesine göre haksız fiilin işlendiği yer mahkemesi yetkilidir. Davacının açtığı davada görevin belirlenmesi bakımından davacının iddiaları esas alınmalıdır. Ancak doğrudan haksız fiilin mahkemenin yetki çevresinde işlendiği kabul edilemez. Mahkeme yetki incelemesi çerçevesinde bu hususu değerlendirmelidir. Mahkeme eğer böyle bir fiilin işlenmediğini tespit ederse artık davayı usûlden değil esastan reddetmelidir. Bu aynı zamanda bir kesin hüküm bulunacak olması sebebiyle bu durum davalı lehine olacaktır¹²³. Benzer bir örnek sözleşmelerden kaynaklanan uyuşmazlıklar bakımından verilmiştir. Alman Medeni Usûl Kanunu'nun 29. maddesi uyarınca sözleşmeden kaynaklanan uyuşmazlıkların uyuşmazlığa konu borcun ifa edileceği yer mahkemesinde de karara bağlanabileceği hüküm altına alınmıştır. Yetki belirlenirken yargılamanın en başında davacının iddia ettiği sözleşme ilişkisinin var olduğu kabul edilmelidir. Davacının talebine dayanak olarak göstermiş olduğu vakıa tek yönlü ise dava usûle ilişkin bir karar ile sonlandırılmalıdır. Bununla birlikte maddi hukuka ilişkin bir vakıa aynı zamanda yetkiyi de etkiliyorsa ve eksikliği mahkeme tarafından tespit edilmişse artık dava esastan reddedilmelidir. Örneğin sözleşmeden kaynaklanan bir yükümlülüğün belirli bir ifa yerinde (örneğin Münih'te) yerine getirilmesine ilişkin bir uyuşmazlık varsa veya dava konusu bir yükümlülüğün yalnızca Münih'te yerine getirilmesi gerektiğinin tespit edilmesine yönelikse, bu durumda davacının sunduğu iddiaların mantıksal tutarlılığı esas alınarak yetki incelemesi sırasında Münih'in ifa yeri olduğu varsayılır. Ancak, daha sonra bu iddianın gerçek olmadığı, Stuttgart olduğu ortaya çıkarsa, dava esastan reddedilmelidir. Bu kararın kesin hüküm niteliği, davacının Stuttgart'ta ifa talebiyle yeni bir dava açmasına engel oluşturmaz¹²⁴.

İsviçre hukuku öğretisinde de benzer şekilde mahkemenin yetkisini belirleyen vakıaların çifte etkili olması ve yargılamanın sonunda mahkemece ilgili vakıaların eksikliğinin tespiti halinde davanın esasa ilişkin bir kararla reddedilmesi gerektiği ileri sürülmüştür¹²⁵. Davanın esastan reddedilmesi davalıyı aynı davanın yeniden açılması riskinden kurtaracaktır. Bu da hukuki kesinliğin mümkün olan en hızlı şekilde tesis edilmesini sağlar. Çünkü çifte etkili vakıalar söz konusu olduğunda usûle ilişkin kuralların incelemesi dahi esasa ilişkin bir inceleme gerektirir. Bunun yanı sıra, davacı da davayı bizzat kendisi açmış; yetkisiz bir mahkemeyi kendisi tercih etmiştir¹²⁶.

Türk hukukunda Aslan bu çifte etkili vakıa teorisinin benimsenmesi durumunda teoride bütünlük sağlayabilmek için sadece görev bakımından değil aynı zamanda yetki bakımından da teorinin uygulanması gerektiğini ifade etmiştir.

¹²³ Stein ve Roth (n 42) ZPO § 1 Rn. 30-32.

¹²⁴ Stein ve Roth (n 42) ZPO § 1 Rn. 26.

¹²⁵ Hoffmann-Nowonty (n 8) N 84 vd.; Hischier (n 33) 238.

¹²⁶ Hoffmann-Nowonty (n 8) N 561.

Ancak yazara göre davanın farklı bir yargı yolunda görülmesi veya farklı görevli bir mahkemede görülmesi; farklı yerdeki mahkeme önünde görülmesi kadar önemli değildir. Bu çerçevede yazar, davacının davalıyı kanunda yazan mahkemenin başka bir mahkemeye getirmek amacıyla dava açmasını teorinin getirdiği bir risk olarak değerlendirmiştir. Hâkimin dürüstlük kuralını gözetmesini ise bir çözüm önerisi olarak sunmuştur¹²⁷. Biz de yazara katılmaktayız. İster kesin yetki olsun ister ilk ilk itiraz olarak gözetilmesi gereksin yetkiyi belirleyen vakıalar aynı zamanda maddi hukuk ile de ilgiliyse mahkemenin yetkili olup olmadığına ilişkin değerlendirme, aynı zamanda davanın esasıyla da doğrudan bağlantılıdır. Çifte etkili vakıalar söz konusu olduğunda mahkemenin davalıyı koruma amacıyla yetkisizlik kararı vermesi davalının aynı vakılara dayanan bir dayanan bir davayla tekrar karşı karşıya kalma ihtimalini ortadan kaldırmamaktadır. Buna karşılık davanın esastan reddi bu noktada davalı bakımından menfaat dengesini sağlayacak niteliktedir. Ancak bu teori uygulanırken davacının kötü niyetle hareket ettiği ihtimali göz ardı edilmemeli ve mahkemece gözetilmelidir.

D. TARAF EHLİYETİ

Taraf ehliyeti, usûli ilişkinin öznesi olabilme ehliyetidir¹²⁸. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 50. maddesinde bu durum medeni haklardan yararlanma ehliyetine sahip olan herkes, davada taraf olabilir şeklinde ifade edilmiştir. Bu maddeden hareketle taraf ehliyetinin kapsamı medeni hukuka göre belirlenir¹²⁹. Taraf ehliyeti, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 114. maddesinin 1. fıkrasının d bendi uyarınca dava şartı olarak öngörülmüştür.

Taraf ehliyetinin bir nevi hak ehliyetinin kapsamının medeni hukuka göre sebebiyle bir davada bir tarafın ehliyetine ilişkin vakıalar hem taraf ehliyetini hem de hak ehliyetini etkileyecek nitelikte olabilir. Türk hukukunda ise öğretide önceleri açıkça bu kavramla anılmamakla birlikte taraf ehliyeti olmayan tarafın, taraf ehliyeti olmadığının tespit edilmesi söz konusu olduğunda taraf ehliyeti varmış gibi işlem yapabileceği ifade edilerek taraf ehliyeti bakımından çifte etkili vakıa teorisinin uygulanmasına benzer çıkarımlar yapılmaktaydı¹³⁰.

Türk hukuku öğretisinde Erişir, bu konuyu tüzel kişiler bakımından ele almıştır. Özel siciline tescil ile tüzel kişilik kazanan bir sendikanın kuruluş işlemlerindeki eksikliklerden dolayı aslında tüzel kişilik kazanmadığı yönündeki iddialar üze-

¹²⁷ Aslan (n 27) 470-474.

¹²⁸ Üstündağ (n 10) 288; Bilge ve Önen (n 10) 225; Tanrıver (n 10) 500; Atalı, Ermenek ve Erdoğan (n 10) 212; Budak ve Karaaslan (n 10) 103; Pekcanitez ve Taş Korkmaz, Pekcanitez Usûl C.I (n 10) 559; Kale (n 25) 13; Erişir (n 26) 30.

¹²⁹ Taraf ehliyeti ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kale (n 25) 1 vd.; Erişir (n 26) 1vd.

¹³⁰ Kazım Yenice, 'Taraf Yeterliliği' (1963) 9-10 *Adalet Dergisi* 946; Bilge Umar, 'Medenî Usûl Hukukunda Davanın Dinlenme Şartı Olarak Ehliyet' (1963) 29(3) *İstanbul Hukuk Mecmuası* 601; Kantarcıoğlu, (n 10) 82.

rine sendikanın tüzel kişiliği tespiti ilişkin açmış olduğu müspet tespit davasını bu konuya örnek olarak göstermiştir¹³¹. Bu davada taraf ehliyeti bir dava şartıdır, ancak sendikanın tüzel kişiliği bulunup bulunmadığı davanın esasını da etkiler. Yazar bu durumu “çift yönlü vakıa” olarak tanımlar. Böyle durumlarda davanın usûlden mi yoksa esastan mı reddedileceği önem kazanır. Esastan karar verilirse taraf ehliyeti göz ardı edilmiş olur; usûlden karar verilirse yargılama, bir dava şartının gerçekleşip gerçekleşmediği esasına dayanmış olacaktır. Yazara göre taraf ehliyeti inceleniyorsa hâkim delilleri re’sen dikkate alabilir ancak esasa girilmişse hâkim yalnızca ileri sürülenlerle bağlıdır. Yazar, mahkemenin maddi gerçeğe ulaştıktan sonra esasa ilişkin karar vermesi gerektiğini savunmuştur¹³².

Öğretide Kale de tüzel kişiliğe sahip olmayan kimselerin davada taraf ehliyetini değerlendirirken bu soruna çifte etkili vakıa teorisi üzerinden yaklaşmıştır¹³³. Yazar, tüzel kişiliği olmayan bir vakfın, tüzel kişilik tespiti talep ettiği bir davada taraf ehliyetinin var sayılması gerektiğini belirtmiştir. Bu durum hem dava şartı hem de davanın esasıyla ilgili olduğu için çifte etkili vakıa niteliğindedir. Bu nedenle, tüzel kişiliğin bulunmadığı tespit edilirse dava usûlden değil, esastan reddedilmelidir¹³⁴. Biz de bu görüşe katılmaktayız. Özellikle tüzel kişiliğin geçerli olarak var olup olmadığına ilişkin tespit davalarında, tam da tüzel kişinin hukuki ehliyetinin dava konusu olduğu hallerde taraf ehliyetinin varlığı kabul edilmelidir. Aksi takdirde uyuşmazlığın esasına girilemeden yargılama usûle ilişkin bir kararla sonlandırılabilir. Bu durum maddi hukukta hak ehliyetine sahip olduğunu ileri süren taraf bakımından adil yargılanma hakkını ihlal edici nitelikte olabilir. Yargılamanın devamında tarafın, hak ehliyetinin var olmadığı mahkeme tarafından tespit edilirse artık yargılama esastan sona erdirilmelidir. Maddi gerçek açığa çıkmış ve tarafın hak ehliyetinin var olmadığı mahkemece tespit edilmiştir. Burada usûle ilişkin bir karar ile yargılamanın sona erdirilmesi davanın karşı tarafı için her zaman yeniden dava açılma riski ile karşılaşması anlamına gelecektir. Bu taraf kesin hükmün sağlamış olduğu avantajlardan faydalanamayacaktır. Bu sebeple bu tarz uyuşmazlıklarda çifte etkili vakıa teorisinin uygulanarak davanın esastan sona erdirilmesi gerektiği görüşündeyiz.

E. DAVA EHLİYETİ

Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 51. maddesinde dava ehliyetinin medeni hakları kullanma ehliyetine göre belirleneceğini düzenlenmiştir. Öğretide dava ehliyeti, bir kişinin kendi başına veya yetkili kıldığı bir temsilci aracılığı ile yar-

¹³¹ Yazar bu durumun tüzel kişiliğin hukuka aykırı bir şekilde kurulduğu, bu nedenle tüzel kişilik kazanmadığının tespitine yönelik açılacak menfi tespit davalarında da görülebileceğini ifade etmiştir. Erişir (n 26) 276.

¹³² Erişir (n 26) 276-278.

¹³³ Kale (n 25) 49.

¹³⁴ Kale (n 25) 49-50.

gılamayı yürütebilmesi ve tüm usûli işlemleri kendi başına veya kendisinin seçtiği bir temsilci aracılığı ile geçerli bir şekilde yapabilme ya da kabul edebilme ehliyeti olarak tanımlanmıştır¹³⁵.

Dava ehliyetinin kapsamının medeni hukuk çerçevesinde belirlenmesi sebebiyle bu konuya ilişkin bazı vakıalar çifte etkililik göstermektedir¹³⁶. Özellikle kişilerin vesayet altına alınma veya vesayetin kaldırılması hallerinde bu kimse-lerin ehliyetleri hem uyuşmazlığın esasını hem de usûl hukukunu etkilemektedir. İsviçre hukukunda vesayet hukukuna ilişkin yargılamalarda bu kişilerin ehliyetli olarak kabul edilmesi gerektiği kabul edilmektedir. Çünkü uyuşmazlığın esasına girildiğinde kişinin ehliyeti hakkında ayrıca bir değerlendirme yapılacaktır¹³⁷. Türk hukukunda vesayet ile ilgili sorun açık bir kanun maddesi ile çözüme kavuşturulmuştur; kısıtlı bizzat vesayetin kaldırılması isteminde bulunabilir (TMK m. 472).

Dava ehliyeti sadece vesayet hukukuna ilişkin uyuşmazlıklar bakımından değil diğer uyuşmazlıklarda da çifte etkililik özelliği gösterebilecektir. Örneğin bir hukuki işlemin ehliyetsizlik sebebi ile geçersizliğine ilişkin bir davada kişi yargılama esnasında da ehliyetsiz olabilir¹³⁸. İsviçre medeni usûl hukuku öğretisinde bir uyuşmazlığın hem kişinin fiil ehliyetine hem de dava ehliyetine ilişkin olması durumunda çifte etkili vakıa teorisi uyarınca kişinin yargılamanın başında kişinin dava ehliyetine ilişkin bir araştırma yapmadan uyuşmazlığın esasına geçilmesi durumunda dava ehliyetinin tarafları koruma fonksiyonundan uzaklaşılacağı görüşü ileri sürülmüştür¹³⁹.

Türk hukuku öğretisinde de dava ehliyeti bakımından çifte etkili vakıa teorisi tartışma konusu yapılmıştır. Öğretide Elgün Toğrul, dava ehliyetinin çifte etkililik gösterebilmesini çeşitli ihtimaller üzerinden değerlendirmiştir. Yazara göre bir taraf hukuki işlem yapılırken fiil ehliyetine sahip olmadığını ileri sürüyorsa, bu durum işlemin geçerliliğini etkiler ve burada dava ehliyeti ve buna bağlı fiil ehliyetinin incelenmesi gerekir. Bir diğer ihtimal ise işlem yapılırken kişinin fiil ehliyetine sahip olması ancak sonradan bunu kaybetmesi ve dava açıldığı zaman bu halin devam etmesi durumudur. Böyle bir durumda dava açıldığı tarihte mevcut olmayan dava ehliyeti bir dava şartı olarak ele alınmalı ve eğer bu eksiklik giderilmezse dava esastan değil usûlden reddedilmelidir. Son ihtimal ise tüm bu süreçlerin tamamında ehliyetin olmamasıdır. Bu durumda da dava ehliyeti eksikliğinin giderilmemesi halinde davanın usûlden reddedileceğini ifade etmektedir¹⁴⁰.

¹³⁵ Ansay (n 10) 109; Yenice (n 96) 1183; Bilge ve Önen (n 10) 229; Umar (n 96) 602; Pekcanitez ve Taş Korkmaz (n 10) 585; Elgün Toğrul (n 10) 11; Atıcı (n 10) 41.

¹³⁶ Elgün Toğrul (n 10) 137-138; Atıcı (n 10) 347; Kantarcıoğlu, (n 10) 84.

¹³⁷ Hoffmann-Nowonty (n 8) N 155.

¹³⁸ Atıcı (n 10) 357.

¹³⁹ Hoffmann-Nowonty (n 8) N 370.

¹⁴⁰ Elgün Toğrul (n 10) 137-138.

Kanaatimizce de dava ehliyetine ilişkin birtakım vakıalar çifte etkililik gösterebilir. Ancak çifte etkili vakıa teorisinin dava ehliyeti gibi usulî konulara uygulanması, hukuki dinlenilme hakkını zedeleyebilir. Bu nedenle, kural olarak ehliyet sorununun öncelikle bağımsız bir usûl meselesi olarak çözüme kavuşturulması, ancak ardından esasa ilişkin değerlendirmeye geçilmesi daha isabetli olacaktır. Örneğin ehliyetsizlik hukuki sebebi ile açılan tapu iptal ve tesciline ilişkin bir davada kişinin hukuki işlemi gerçekleştirdiğinde var olmayan fiil ehliyeti dava aşamasında da olmayabilir. Davacının yargılama sırasında dava ehliyetine sahip olmaması, haklarını etkin şekilde kullanmasını engelleyebilir. Bu nedenle, dava ehliyetinin öncelikle ayrı bir usûl sorunu olarak tespit edilmesi ve ancak bu eksiklik giderildikten sonra esasa ilişkin incelemeye geçilmesi gerekir. Ancak istisnai hallerde usûl ekonomisi gözetilerek bu teorisinin uygulanması çok sınırlı bir şekilde mümkün olacaktır.

SONUÇ

Çifte etkili vakıa teorisi, yargılamada çifte etkili vakıalara nasıl yaklaşılması gerektiğini sistematik bir şekilde ele alan önemli bir teoridir. Bu teori, bazı usulî müesseselere ilişkin vakıalar ile esasa ilişkin vakıaların birbiriyle iç içe geçtiği durumlarda, yargılamanın daha etkin bir şekilde yürütülmesini sağlamayı amaçlar. Her ne kadar dava şartları ve ilk itirazların yargılamanın başında incelenmesi esası hâkim olsa da bazı vakıaların çifte etkili olması onlara ilişkin değerlendirmelerin hangi esaslara göre yapılması gerektiğini tartışma konusu haline getirmiştir.

Çifte etkili vakıa teorisi, uygulamada ortaya çıkabilecek sorunlara çözüm getirebilmek amacıyla getirilmiş bir teoridir. Bu bağlamda, bu teoriye göre davacının iddialarını somut vakıalarla desteklemesi, çifte etkili vakıaların mahkemeye açık ve tutarlı bir şekilde sunulması durumunda çifte etkili vakıalar, esasa ilişkin inceleme sırasında ele alınmalıdır. Bu teori, davanın usûle ilişkin bir karar ile reddedilmesi durumunda esasa ilişkin bir kararın da dolaylı olarak verilmiş olacağı ihtimalini ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Yargılamada sağladığı usûl ekonomisi avantajları ve davalı tarafın korunması yer bu teorisinin kabul edilmesi için ileri sürülen başlıca sebepler arasında, almaktadır. Teori, davanın hem usûl hem de esas yönünden daha hızlı bir şekilde ele alınmasını amaçlamakta, böylece nihai kararın verilmesi sürecini hızlandırmaktadır.

HMK m. 137 uyarınca, dava şartları ve ilk itirazlar ön incelemede incelenmelidir. Bu hüküm, çifte etkili vakıa teorisinin Türk hukukunda uygulanabilirliği konusunda tartışma doğurabilir. Ancak çifte etkili vakıalar, esasa ilişkin değerlendirme yapılmadan karara bağlanamayacağı için bu durum bir paradoks yaratmaktadır. Söz konusu madde esasen yalnızca tek yönlü vakıalar için uygundur. Esasında çifte etkili vakıaların yargılamanın başında tam olarak değerlendirilememesi, teorisinin gelişmesini sağlamıştır. Sonuç olarak, bu teorisinin bazı usulî müesseseler bakımından Türk hukukunda da uygulanabilmelidir. Ancak karışık-

lıkların önüne geçmek için Kanuna bu konuyla ilgili açık bir istisna getirilmesi daha yerinde olacaktır.

Çifte etkili vakıa teorisi, medeni usûl hukukunda önemli bir işlev görse de bazı durumlarda uygulanabilirliğinin sınırlandırılması gerekmektedir. Bu istisnaların başında, davacının dürüstlük kuralına aykırı şekilde teoriyi kendi lehine kötüye kullanması gelir. Hakkın kötüye kullanılması hâlinde, mahkemenin bu teoriyi uygulamaktan kaçınması gerekir. Bir diğer istisna yargı hakkına ilişkindir; devletlerin egemenlik yetkisinden doğan mutlak yargı bağımsızlığı çerçevesinde, bu teori uygulanamaz. Tahkim yargılamasında ise, ayrılabilirlik ilkesi çerçevesinde, esas sözleşmeye ilişkin vakıaların aynı zamanda tahkim sözleşmesinin geçerliliğini de etkilemesi durumunda çifte etkili vakıalar gündeme gelebilir. Ancak burada da tahkimin kendine özgü yapısı nedeniyle bu teorinin uygulanmaması gerekmektedir.

Çifte etkili vakıa teorisinin yargı yolu, görev, yetki, taraf ehliyeti, dava ehliyeti gibi usûli müesseselere uygulanıp uygulanmayacağı tartışma konusu olmuştur. Tartışmalar geniş anlamda görev üzerinden yürütülmüş olup bu teorinin uygulanması gerektiği ifade edilmiştir. Teoride tutarlılığın sağlanması için yargı yolu ve yetki bakımından da bu teorinin uygulanması gerektiği ileri sürülse de yargı yolu bakımından çifte etkili vakıa teorisinin uygulanması mümkün değildir. Zira bu teorinin kabulü hâlinde, görevli olmayan bir yargı yolunda esasa ilişkin karar verilmesi gibi, yargı yolları arasında geçişkenliğe yol açabilecek sakıncalı sonuçlar doğabilir. Buna karşılık, yetki bakımından teori uygulanacaktır. Teorinin yetki bakımından oluşturabileceği olası kötüye kullanımlar, hâkimin dürüstlük kuralı çerçevesinde yapacağı denetimle bertaraf edilebilir.

Çifte etkili vakıa teorisinin taraflara ilişkin dava şartlarından taraf ehliyeti ve dava ehliyetine de uygulanabilirliği tartışma konusu olmuştur. Teorinin doğal bir sonucu olarak taraf ehliyetini ya da dava ehliyetini aynı davada ileri süren tarafın ehliyetli olduğu kabul edilmelidir. Bununla birlikte taraf ehliyeti bakımından kişinin ehliyeti hakkında maddi gerçeğe ulaştıktan sonra yargılamanın usûle ilişkin bir kararla sona erdirilmesi usûl ekonomisi ilkesine aykırıdır. Bu bakımdan çifte etkili vakıa teorisinin uygulanarak davanın esasa ilişkin bir karar ile sona erdirilmesi daha yerinde olacaktır. Dava ehliyeti bakımından ise davacının yargılama sırasında dava ehliyetine sahip olmaması, haklarını etkin şekilde kullanmasını engelleyebilir. Bu nedenle, dava ehliyetinin öncelikle ayrı bir usûl sorunu olarak tespit edilmesi ve ele alınması adil bir yargılama için gereklidir. Çifte etkili vakıa teorisinin usûl ekonomisine hizmet eden ve adil yargılanma hakkını ihlal etmeyen durumlar haricinde dava ehliyetine uygulanması çok mümkün olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akduman E, ‘Tahkim Anlaşmasının Asıl Sözleşmeden Ayrılabilirliği İlkesi Çerçevesinde Geçerliliği’ (2023) 88 (1) İzmir Barosu Dergisi 1-26.
- Alangoya Y, Yıldırım K and Deren Yıldırım N, Medeni Usûl Hukuku Esasları (8. Baskı, Beta 2011).
- Albers J, Baumbach A, Lauterbach W ve Hartmann P, Zivilprozessordnung, mit Gerichtsverfassungsgesetz und anderen Nebengesetzen (68. Baskı, Beck 2010).
- Ansay S Ş, Hukuk Yargılama Usûlleri (7. Baskı, Güzel Sanatlar Matbaası 1960).
- Apathy P, Klingenberg G ve Pennitz M, Einführung in das Römische Recht (5. verbesserte und ergänzte Aufl, Vandenhoeck & Ruprecht 2012).
- Arslan R, Medeni Usul Hukukunda Dürüstlük Kuralı (Sevinç Matbaası 1989).
- Aslan A Ç, Medenî Usûl Hukukunda Görev (On İki Levha Yayıncılık 2022).
- Atalı M, Ermenek İ ve Erdoğan E, Medenî Usûl Hukuku (5. baskı, Yetkin 2023).
- Atıcı C, Medenî Usûl Hukukunda Dava Ehliyeti (Seçkin Yayıncılık 2021).
- Babusiaux U, Baldus C, Ernst W, Meissel F S, Platschek J ve Rübner T, Handbuch des Römischen Privatrechts, C I–III (1. Aufl, Mohr Siebeck 2023).
- Baumbach A, Lauterbach W, Albers J ve Hartmann P, Zivilprozessordnung, mit Gerichtsverfassungsgesetz und anderen Nebengesetzen (68. Baskı, Beck 2010).
- Baumgartner S, ‘Doppelrelevante Tatsachen’ (2022) Zeitschrift für juristische Weiterbildung und Praxis 1-27.
- Belgesay M R, ‘Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda Yapılması Gereken Tadilat’ (1947) 13(1) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 157-174.
- Berg H, ‘Zulässigkeitsvoraussetzungen im Zivilprozess’ (1969) Juristische Schulung Heft 3, 123-128.
- Berkin N M, ‘Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun Vazife Hükümleri ve Tatbikatı’ (1952) 18(1–2) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 191, 188-214.
- Bilge N ve Önen E, Medenî Usûl Hukuku Dersleri (3. baskı, Sevinç Matbaası 1978).
- Bloch A, Die Prüfung der örtlichen Zuständigkeit von Amtes wegen und die Folgen bei örtlicher Unzuständigkeit gemäss Art. 34 GestG, (Zürcher Studien zum Verfahrensrecht, 2003).
- Budak A C ve Karaaslan V, Medenî Usûl Hukuku (10. Baskı, Filiz Kitabevi 2022).

Bülow O, Die Lehre den Prozesseinreden und die Prozessvoraussetzungen (Verlag von Emil Roth 1868).

Cocchi B ve Trezzini F, Codice di procedura civile ticinese massimato e commentato: Appendice 2000/2004 (2. Baskı, Verlag Lugano 2000).

Demirsatan B, 'Hukuka Aykırı Tasfiyenin Tüzel Kişiliğe Etkisi' (2016) 74 (2) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 685-708.

Direnisa E, Medeni Yargılamada Ön İnceleme Aşaması (On İki Levha Yayınları 2021).

Elgün Toğrul E Ş, Medenî Usûl Hukukunda Dava Ehliyeti (Yetkin Yayıncılık 2021).

Erişir E, Medenî Usûl Hukukunda Taraf Ehliyeti (Turhan 2007).

Fritzsche S, 'Bestimmung der Rechtswegzuständigkeit und der anzuwendenden Verfahrensordnung' (2015) NJW 586-588.

Görgün Ş, Börü L ve Kodakoğlu M, Medenî Usûl Hukuku (11. Baskı, Yetkin Yayınları 2022).

Gravenhorst W, Die Aufspaltung der Gerichtszuständigkeit nach Anspruchsgrundlagen (Duncker & Humblot 1972).

Gürdoğan B, 'Temyiz Mahkemesinin Kontrolü Bakımından: Vakıa ve Hukuk' (1956) 11(3) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 258-285.

Habscheid WJ, Schweizerisches Zivilprozess- und Gerichtsorganisationsrecht (2. Baskı, Basel/Frankfurt am Main 1990).

Hischier R, 'Doppelrelevante Tatsachen im Arbeitsprozess' in Wolfgang Portmann, Gabriel Aubert, Roland A Müller and Roger Rudolph (eds), Festschrift für Adrian von Kaenel (Schulthess Juristische Medien AG 2022) 235-252.

Hoffmann-Nowotny U H, Doppelrelevante Tatsachen in Zivilprozess und Schiedsverfahren (Zürich/St. Gallen 2010).

Kale S, Medeni Yargılamada Taraf Ehliyeti (On İki Levha 2010).

Kantarcıoğlu S, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 115. Maddesi Çerçevesinde Medenî Usûl Hukukunda Dava Şartlarının İncelenmesi Kitabı (On İki Levha 2024).

Karadeniz Çelebican Ö, Roma Hukuku Tarihi: Giriş, Kaynaklar, Genel Kavramlar, Kişiler Hukuku, Hakların Korunması (16. baskı, Turhan Kitapevi 2013).

Karşlı A, Medenî Muhakeme Hukuku (5. Baskı, Filiz Kitabevi 2020).

Kazmaz Tepe B, Medenî Usûl Hukukunda Beden Bütünlüğünün İhlâlinden Doğan Tazminat Davaları (Adalet Yayınevi 2022).

KLUTH T, 'Die "sic-non"-Rechtsprechung des BAG-Der Anfang vom Ende der Beweiserheblichkeitstheorie' (1999) 52 Neue Juristische Wochenschrift 342-344.

KURU B ve AYDIN B, İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı (7. Baskı, Yetkin Yayınları 2022).

KURU B, 'Dava Şartları' in Ord. Prof. Sabri Şakir Ansay'ın Hatırasına Armağan (AÜHF Yayınları 1964) 109-147.

KURU B, Hukuk Muhakemeleri Usûlü Cilt I (6. baskı, Demir Yayıncılık 2001).

KURU B, Hukuk Muhakemeleri Usûlü Cilt II (6. baskı, Demir Yayıncılık 2001).

KÜÇÜK A T, Vakıaların Toplanması Açısından Teksif İlkesi (On İki Levha Yayıncılık 2021).

LANDROVE J C, Assignment and Arbitration: A Comparative Study (Schulthess 2009).

MANKOWSKI P, 'Die Lehre von den doppelrelevanten Tatsachen auf dem Prüfstand der internationalen Zuständigkeit: zu LG Tübingen, 30.3.2005 - 5 O 45/03' (2006) 26 IPRax 454-460.

MEZGER E, Prozessual-materielle Doppelrelevanz einer Tatsache im zivilprozessualischen Erkenntnisverfahren (Diss. Tübingen 1908).

MUŞUL T, Medenî Usûl Hukuku (3. baskı, Adalet Yayınevi 2012).

OST K, Doppelrelevante Tatsachen im internationalen Zivilverfahrensrecht (Frankfurt am Main/Wien 2002).

ÖNEN E, Medenî Yargılama Hukuku (AÜHF Yayını No: 442, Sevinç Matbaası 1979).

ÖZEKES M, Temel Hukuk Bilgisi (12. Baskı, On İki Levha Yayınları 2022).

PATZINA R ve WINDAU B, in: Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung, Vol 1 (7. Baskı, CH Beck 2025).

PEKCANITEZ H, ATALAY O ve ÖZEKES M, Medeni Usûl Hukuku Ders Kitabı (11. Baskı, On İki Levha 2023).

PEKCANITEZ H, ÖZEKES M, AKKAN M, TAŞ KORKMAZ H, Medeni Usûl Hukuku Cilt II (On İki Levha 2017).

PEKSÖZ V, Medeni Usul Hukuku Açısından Adi Ortaklık İlişkileri (1st edn, On İki Levha Yayıncılık 2020).

POSTACIOĞLU İ E and ALTAY S, Medenî Usûl Hukuku Dersleri (8. Baskı, Vedat Kitapçılık 2020).

RIMMELSPACHER B, 'Buchbesprechungen: Zivilprozessordnung' (2011) 15 Neue Juristische Wochenschrift 1054.

Roth H, in: Stein, Kommentar zur Zivilprozessordnung, vol 1 (24. Baskı, Mohr Siebeck 2024).

Schumann E, ‘Examensprobleme der örtlichen Zuständigkeit im Zivilprozess (Folgen der örtlichen Unzuständigkeit, Gerichtsstandsfragen im Mahnverfahren, doppelrelevante Tatsache) (1985) 25 JuS 203-207.

Schumann E, ‘Internationale Zuständigkeit: Besonderheiten, Wahlfeststellung, doppelrelevante Tatsachen’ in Walther J Habscheid and Karl Heinz Schwab (eds), Beiträge zum internationalen Verfahrensrecht und zur Schiedsgerichtsbarkeit: Festschrift für Heinrich Nagel zum 75. Geburtstag (Münster 1987) 402-426.

Sungurtekin Özkan M ve Türkoğlu G, Roma Hukukundan Günümüze Medeni Yargılamanın Esasları (Seçkin 2008).

Tahiroğlu B ve Erdoğan B, Roma Hukuku Dersleri (7. baskı, D&R Yayınları 2011).

Tanrıver S, Medeni Usûl Hukuku, Cilt I (Yetkin Yayınları 2021).

Umur Z, Roma Hukuku Ders Notları (3. Baskı, Beta 1999).

Üstündağ S, Medenî Yargılama Hukuku, Cilt I–II (7. Baskı, Filiz Kitapevi 2000).

Vogel O ve Spühler K, Grundriss des Zivilprozessrechts und des internationalen Zivilprozessrechts der Schweiz (8. Baskı, Stämpfli 2005).

Yardımcı T E, Hukuk Yargılamasında Somutlaştırma Yükü (On İki Levha Yayıncılık 2017).

Yenice K, ‘Taraf Yeterliliği’ (1963) 9-10 Adalet Dergisi 937-953.

Yılmaz E, Arslan R, Taşpınar Ayvaz S ve Hanağası E, Medenî Usûl Hukuku (7. Baskı, Yetkin Yayınları 2021).

Yılmaz E, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, Cilt II (4. Baskı, Yetkin Yayınları 2021).

Wietz C, ‘Die doppelrelevante Tatsache am Beispiel von Mischmietverhältnissen – Typische Konstellationen der Zuständigkeitsverteilung im Mietprozess’ (2015) NZM 145-151.

www.beckonline.com.

www.dejure.org.

www.kazancı.com.

www.lexpera.com.

www.sozluk.gov.tr.

